Venkraai

Verenigingsblad van de KNNV afdeling Eindhoven

Zomer 2021

Berichten	"Op de hoogte–22"		2
	Wijzigingen ledenbestand		3
	Online lezingen en minicursussen van de landelijke KNNV		5
Excursies	Za 10 jul	Excursie langs Waalrese wegbermen	3
	Zo 18 jul	Excursie naar het dal van de Kleine Dommel in Heeze	4
	Za 28 aug	Excursie naar de Lange Bleek in Sterksel	4
	Za 11 sep	Excursie naar het Banisveld en de Kampina	5
Artikelen	Zeeland, op 20 februari		7
	De Baest, op 21 maart		8
	Het Beleven, op 4 april		9
	Visvijvers Valkenswaard en Driebruggen, op 24 april		9
	Waterplanten in het Eindhovensch Kanaal, 1993 - 2019		10
	Flora en Fauna op vier natuurontwikkelingsterreinen bij De Stippelberg, deel 1		15
	Een topdag in Zuid-Limburg		21
	Verslag reis Nieuw-Zeeland, deel 5: De ontdekking van Nieuw-Zeeland		24
	De thermometers van het Keelven		28
	Uit de historie van de Venkraai - Aflevering 18		30
	Nesten		31

Voorblad Brede lathyrus *Lathyrus latifolius* – Foto: Jan Kersten

“Op de hoogte-22”

Han Monteiro
Voorzitter KNNV afdeling Eindhoven

Als je dit leest hebben de meeste leden van mijn leeftijd hun eerste vaccinatie gehad. Het geeft hoop dat we in juli weer meer kunnen. Daarom heeft de excursiecommissie het erop gewaagd om weer excursies te organiseren. De eerste in juli! Deze is natuurlijk onder voorbehoud.

Helaas zal er door ons bestuurslid Marijke van Noort geen verslag van die excursie gemaakt worden. Ze is dan al verhuisd naar Amersfoort. Iedereen heeft ook haar reisverslag “Nieuw Zeeland” in de Venkraai kunnen lezen. Ze was ook actief in de redactie van ons blad en coördineerde de lezingen. De PR van onze afdeling lag ook in haar handen. Het zal moeite kosten al die leemtes op te vullen. Helaas zat er door de omstandigheden geen officieel afscheid in. Daarom hebben we het in zeer kleine kring gedaan. Marijke bedankt!

In de laatste Natura, op blz. 22, legt het landelijke bestuur van de KNNV een nieuwe strategie en doelen uit voor de periode 2021–2024. Het is een inspirerend stuk dat velen van ons zal aanspreken. Op de laatste VV (landelijke algemene vergadering) van 17 april hebben de afdelingen dit unaniem omarmd.

De strategie is verdeeld in 7 doelen die ik in “Op de hoogte 20” al eens heb genoemd. Ook als bestuur gaan we het weer oppakken nu er hoop gloort om elkaar te spreken en zo leden te enthousiasmeren. Inmiddels hebben we ook met de drie andere afdelingen in Brabant (Tilburg, Roosendaal en Breda) contact gehad over de nieuwe strategie. Er zijn al de nodige ideeën geopperd.

Heel fijn nieuws is dat Ella Haven en Trudy Mennen bereid zijn gevonden om als kandidaat-bestuurslid mee te gaan draaien in het bestuur. Van harte welkom!

We zouden het bijna vergeten, maar we hebben nog een jubileumbijeenkomst te goed. De jubileumcommissie is weer nieuw leven ingeblazen en gaat zich beraden hoe we ons 75-jarig bestaan als afdeling kunnen vieren. Hopelijk kan het al in het najaar. Wordt vervolgd.

Het oude MEC (Graanschuur) wordt afgebroken. Er komt nieuwbouw. De bedoeling is dat het een kleinschaliger gebouw wordt, met “De Seizoenen”, een organisatie voor mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt, als hoofdbewoner. Er is misschien ook plaats voor de vrijwilligers van de Heemtuin, de molenaar van de Genneper watermolen en wellicht voor ons. Dat laatste is nog heel prematuur, maar het eerste gesprek heeft plaatsgevonden. Hieruit zijn nog geen conclusies te trekken. Maar wie weet!

Ik wens iedereen namens het bestuur een hele mooie “vrijere” zomer toe en hopelijk kunnen we elkaar zien en spreken op de eerste excursie in juli.

Wijzigingen ledenbestand van 27-01-2021 t/m 29-04-2021

Nieuw

Dhr. A.M.P.H. van der Vleuten	Hapert
Mevr. M.E. van der Schaar	Hoogeloon
Dhr. F.H.J. Dekkers	Waalre
Mevr. M.A.H.C. van Stratum	Geldrop

Verhuisd

Mevr. C.M.N. Heesakkers	Eindhoven
Mevr. M. van Noort	Amersfoort

Overleden

Mevr. W. Peters-Mordhorst	Son en Breugel

Geen lid meer per 01-01-2021

Mevr. C. Teheux	Eindhoven
Mevr. G. Bouw	Vlijmen
Dhr. R. Vodegel	Mierlo

Stuur wijzigingen naar onze ledenadministrateur: *ledenadministrateur@eindhoven.knnv.nl*

Excursies

- Er geldt het voorbehoud, dat excursies alleen plaatsvinden met inachtneming van de regels van de overheid in verband met corona.
- ***Aanmelden bij de excursieleider is noodzakelijk, tenzij anders is aangegeven.***
  Er kan immers een kleine wijziging zijn, en vervoer kan aangepast worden. En mocht een excursie niet doorgaan, dan kunnen degenen die zich hebben aangemeld worden ingelicht.
- Zorg voor proviand (eten en drinken) en neem regenkleding mee, evt. laarzen.
- En natuurlijk…. een veldkijker, een loepje, je favoriete boek om iets in op te zoeken.
- Let bij colonne rijden altijd op degenen die volgen, dit om elkaar niet uit het oog te verliezen.
- De chauffeur kan de route ontvangen van, of vragen aan de excursieleider.
- Ook niet-KNNV-leden zijn van harte welkom.
- Het KNNV-principe is: We leren van en ontdekken met elkaar, ieder brengt het hare of zijne in.

Za 10 juli - Excursie langs wegbermen Voorbeeklaan en Goorloop Waalre (en Moerputten, optioneel)

Thema:	Flora en wat we verder tegenkomen
Leiding en aanmelden:	Ursula Elskamp, 040-2126288, *bestuur2@eindhoven.knnv.nl*
Begeleiding:	Jacques van Kessel
Duur:	Halve dag
Vertrek:	9:00 uur, Parkeerplaats Openbare Basisschool Ekenrooi, hoek Sophiastraat-Maximiliaanlaan; rond 9:15 uur zijn we dan bij de hoek van K.L.H. v.d. Puttlaan - Gorlooplaan, waar onder meer veel orchideeën staan.

In het late voorjaar trekken de orchideeën en andere bijzondere planten in de bermen langs de Voorbeeklaan de aandacht. Oud-wethouder Miep Turken van gemeente Waalre heeft er in de jaren 80, bij de aanleg van deze wijk ten zuiden van de Goorloop en de Moerputten, voor gezorgd dat de bermen onder andere met maaisel uit Eindhoven ingezaaid werden. Langzamerhand zie je echter dat struiken en Heermoes op een aantal plekken de bermen en slootkanten overwoekeren.

Als er voldoende tijd is kunnen we vanaf de Voorbeeklaan nog langs de rode paaltjes-route bij de Moerputten lopen, het natuurgebied in de oksel van de A67-N2-A2, ten zuidwesten van verkeersknooppunt Leenderheide. Zie ook het stukje in Venkraai 2020 nr.3, "*Rondje wegbermen en De Moerputten in Waalre*", op pag. 8 en 9.

Zo 18 juli - Excursie naar het beekdal van de Kleine Dommel in Heeze

Thema: Insecten
Contact Annemiek van Dijk, 06-28618369, *ivn.hsl.cursusteam.annemiek@gmail.com*
Duur: Halve dag
Vertrek: 9:30 uur, Parkeerplaats bij Natuurpoort de Plaetse aan de Rul in Heeze.

In 2020 werden langs de Kleine Dommel bij Heeze ruim 2000 dier- en plantsoorten geteld, waarvan rond de 1000 insectensoorten. Een prachtig resultaat voor het 1000-soortenjaar van IVN Heeze-Leende.

Vorig jaar kon een insectenexcursie in dit gebied door de corona niet doorgaan. Hopelijk lukt het dit jaar wel, en zien we veel moois, insecten én ander natuurschoon. Juli is in ieder geval een topmaand voor vlinders, libellen en hommels. Maar ook aan sprinkhanen, vliegen, wantsen etc. geen gebrek.

In het struingebied langs de beek vind je nog enkele redelijk kleinschalige kruidenrijke akkers, vochtige beemden, berken- en elzenbosjes. Een mooie plek om te wandelen en samen te kijken welke planten en insecten we tegenkomen.

Kort voor 18 juli zullen we beoordelen of de coronasituatie een excursie (op 1,5 meter uiteraard) toelaat en u informeren als u zich heeft ingeschreven.

Mannetje Gewone slobkousbij
Foto: Annemiek van Dijk

Za 28 aug - Excursie naar De Lange Bleek in Sterksel

Thema: Vogels, vlinders, libellen.
Contact: Carla van Moorsel, *cvanmoorsel1@gmail.com*
Duur: Halve dag
Vertrek: 9:30 uur, op het kleine parkeerterrein aan de Vlaamseweg in Sterksel (op de weg van Heeze naar Someren de eerste afslag na het crematorium nemen, de P ligt ongeveer 500 m verder, links).

Deze keer maken we een wandeling in het mooie en gevarieerde natuurgebied De Lange Bleek in Sterksel. Dit gebied grenst aan de Somerense Heide.

De naam Lange Bleek is afkomstig van een ven dat direct ten zuiden van het huidige bosgebied gelegen heeft en in het begin van de 20e eeuw is drooggelegd en ontgonnen. Een bleek is een ven, dat in de meeste zomers droogvalt. Bleek duidt op het blanke, het witte van het water, denk aan namen als Blankven en Witven elders.

Tijdens deze wandeling vind je een gevarieerd gebied met velden Dop- en Struikheide, zeldzame planten, vogels, stuifduintjes, cultuurlandschap, en kronkelpaden die zorgen voor een steeds ander aanzicht. Over de heide dwaalt een kudde Kempische heideschapen en meestal zijn er ook diverse runderrassen.

Verder zijn in dit gebied de resten te zien van de villa van de familie Elias, die in Eindhoven een textielfabriek bezat. Van de villa zelf is alleen de fundering over, die een idee geeft over de omvang van het huis.

Za 11 sep - Excursie naar het Banisveld en de Kampina

Thema: Landschap, algemeen
Leiding: Rob en Annemieke van Vucht, 0499-398897, *robvanvucht@hetnet.nl*
Duur: halve dag, tot goed 13:30 uur (met lunchpauze)
Start: 9:30 uur, parkeerplaats Banisveld aan de Koevoortseweg in Boxtel (kruising Brinksdijk)

Deze wandeling stond in 2020 al op het programma maar kon toen niet doorgaan. Intussen heeft Natuurmonumenten niet stilgezeten en onderging de omgeving van het Banisveld deels een transformatie die we nu kunnen bewonderen (of verfoeien). Zie daarvoor ook de webpagina "Herstel Natte natuurparel Kampina": *tinyurl.com/52x6w6nj*

We beginnen op Banisveld en lopen langs ruige landjes totdat we de nieuwe slingerende loop van een tak van de Beerze kruisen. Verder gaat het door het bos, langs de bosrand, de heide en de eigenlijke Beerze met zijn vistrappen, en langs lanen met statige eiken. We nemen zo een stukje van de Kampina mee, lezen onderweg de geschiedenis van Balsvoort en gaan kijken wat september ons te bieden heeft op het gebied van vogels, planten en misschien al paddenstoelen. Banisveld was voorheen landbouwgrond en op een gedeelte stond zelfs de vuilnisbelt van Boxtel. Het is de verbindende schakel tussen De Mortelen en de Kampina. Daarmee is het ook een onderdeel van het Nationaal Landschap "Het Groene Woud". De in het gebied voorkomende kuddes runderen en paarden hebben daarmee een groter biotoop gekregen.

De voormalige vuilnisbelt is omgebouwd tot een heuvel met uitkijktoren. Afgelopen jaar heeft daar ook nog een deel van de werkzaamheden i.v.m. bovengenoemd 'natuurherstel' plaatsgevonden.

We nemen onderweg tijd voor een koffiepauze, dus neem iets te drinken en eventueel te eten mee.

Online lezingen en minicursussen van de landelijke KNNV

Ursula Elskamp

Als nieuwe bestuurder van KNNV afdeling Eindhoven mag ik mij naast Cursussen ook tijdelijk om de portefeuille Lezingen bekommeren. Vanwege de coronamaatregelen zijn er nog steeds geen fysieke lezingen en cursussen. In het jaarverslag van de landelijke KNNV las ik dat er in het kader van het weekend van de veldbiologie in oktober 2020 diverse online lezingen en minicursussen werden gehouden. Die zijn nog steeds online te zien, en ook aangevuld met nieuwe lezingen.

Ze zijn beschikbaar via het YouTube kanaal van de KNNV: *tinyurl.com/yypc4j4v*

Een afbeelding van die webpagina staat hieronder, en de volgende pagina geeft een overzicht van de lezingen met de links er naar toe. In de digitale agenda van de KNNV zijn toekomstige online lezingen te vinden: *tinyurl.com/kr9nw334*

Ik wens je veel kijk- en luisterplezier!

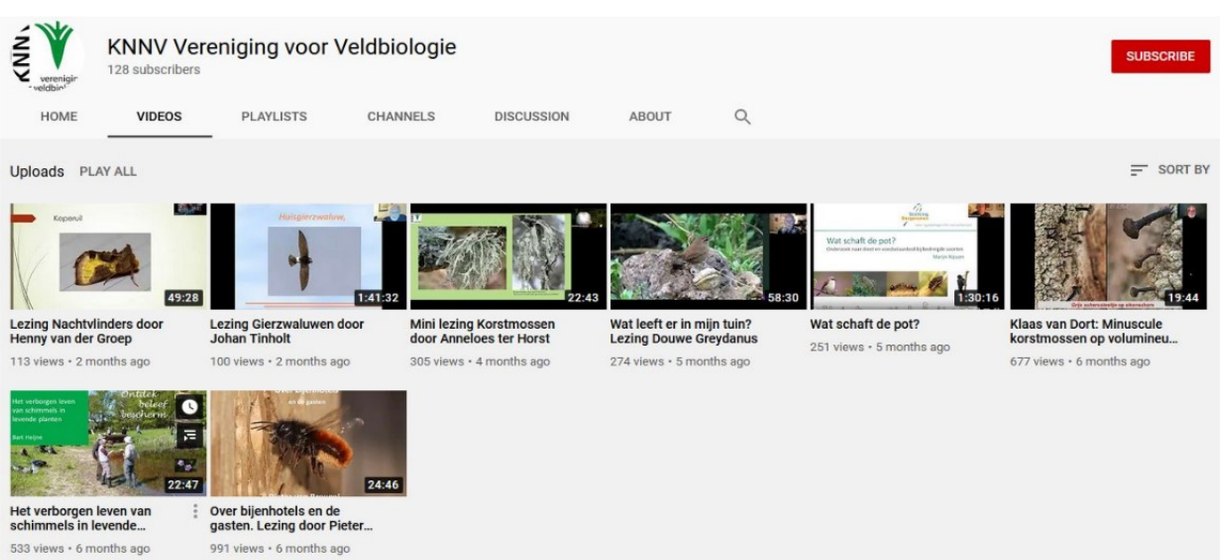

Nachtvlinders - lezing door Henny van der Groep
Duur: 50 minuten
tinyurl.com/fkmherae

In deze mini-lezing behandelt Henny de verschillen en overeenkomsten tussen dag- en nachtvlinders, met de nadruk op nachtvlinders. Ze laat de kenmerken van nachtvlinders zien, in het bijzonder de macro's, en de verschillen tussen een paar bekende families van nachtvlinders. Tevens worden voorbeelden en informatie getoond over enkele algemeen voorkomende soorten, waaronder dag-actieve nachtvlinders.

Gierzwaluwen – lezing door Johan Tinholt
Duur: 102 minuten.
t*inyurl.com/4su4363a*

Johan Tinholt kan ons bijna alles vertellen over Gierzwaluwen. In zijn lezing met een groot aantal foto's komt de trek van deze interessante zomervogel aan de orde. Ook het broeden en opgroeien van de jongen wordt toegelicht. In onze moderne wereld zijn er ook bedreigingen voor deze snelle vogel. Johan heeft zelf een kolonie met 32 nestkasten aan zijn huis en deze komt ook uitgebreid in beeld.

Korstmossen – mini lezing door Anneloes ter Horst
Duur: 23 minuten.
tinyurl.com/d5c7bkfh

Raak gefascineerd over de veelvormigheid van korstmossen. Anneloes ter Horst geeft een korte uitleg over wat een korstmos is en laat veel foto's zien om deze veelvormigheid te tonen.

Wat leeft er in mijn tuin? - lezing Douwe Greydanus
Duur: 59 minuten.
tinyurl.com/8tywa25x

Douwe Greydanus, van KNNV afdeling Hoorn, vertelt over wat er leeft in zijn tuin.
UE: In de video van deze West-friese natuurliefhebber passeert een veelheid aan 'tuinleven' de revue, met aan het begin ook de dakrenovatie waarbij men rekening houdt met het nestelen van vogels.

Wat schaft de pot? - lezing door Marijn Nijssen
Duur: 90 minuten.
tinyurl.com/yzv8u6xw

Marijn Nijssen, van Stichting Bargerveen, doet onderzoek aan dieet en prooiaanbod bij bedreigde diersoorten.

Minuscule korstmossen op volumineuze boomlijken - lezing door Klaas van Dort
Duur: 20 minuten.
tinyurl.com/mdnr35c7

Klaas van Dort geeft een inkijkje in piepkleine mossen op dode bomen. Met prachtige foto's en een meeslepend verhaal gaat er een wereld voor je open!

Het verborgen leven van schimmels in levende planten – lezing door Bart Heijne
Duur: 23 minuten.
tinyurl.com/st8bxk7d

Bart Heijne neemt je mee in de wereld van de schimmels, die leven binnenin planten. Hij legt op begrijpelijke wijze uit wat schimmels zijn en hoe ze zich via sporen in de bodem kunnen nestelen in plantencellen. Je zou denken dat dit nadelig is voor planten, maar veel planten doen er juist hun voordeel mee. Ze groeien en functioneren beter door de samenwerking met schimmels.

Over bijenhotels en de gasten - lezing door Pieter van Breugel
Duur: 25 minuten.
tinyurl.com/cxdjebr8

Pieter van Breugel gaat in op de eisen die aan een goed bijenhotel worden gesteld, en datgene wat daarbij niet zinvol is. Er worden voorbeelden van hotels getoond en toegelicht. Ook aan de orde komen bijen en wespen die gebruik maken van de voorzieningen.

Livestream Kaaistoep 2020
Duur: 79 minuten.
tinyurl.com/2r7f4ax4

Al 25 jaar lang onderzoeken leden van de KNNV-afdeling Tilburg de natuur in natuurgebied De Kaaistoep. Ondertussen zijn er maar liefst zo'n 9.000 verschillende soorten planten en dieren in het gebied gevonden, waaronder ook nieuwe soorten voor Nederland en zelfs voor de wereld. De KNNV-afdeling vierde deze mijlpaal op 2 oktober 2020 met een livestream, een talkshow voor iedereen die geïnteresseerd is in burgerwetenschap over de natuur!

Ook nog gevonden:

Online lezingen en video's KNNV, afdeling Wageningen en omstreken
tinyurl.com/pnemr2cj

Zeeland, 20 februari

Hans van Sprang

Dit weekend wordt het lente, was de boodschap van het KNMI en omdat het weekend op zaterdag begint besloten we om een dag naar Zeeland te gaan. En wel heel specifiek naar een vogelrijk deel van Zeeland, te weten het stuk rond de Brouwersdam en daarbij de Schelphoek en het plan Tureluur met de inlagen aan de andere kant van de weg erbij.

Zoals iedereen weet is het een forse rit en omdat we ongeveer om 8 uur vertrokken en even na vier uur weer terug waren is de conclusie gerechtvaardigd dat we even lang ter plekke waren als de heen- en terugreis in beslag hadden genomen. En toch was het zeker de moeite waard. Hoewel de temperatuur aan de kust niet boven de 11 graden kwam en de wind iets van windkracht 4-5 was, was het wel helder. En dus koud. Dikke winterjas, fleece eronder en zuchten dat we geen handschoenen hadden meegenomen. Maar wanneer was het wel warm bij de Brouwersdam?

Het grote voordeel was, dat het overal rustig was. Bij de Brouwersdam zijn we heen en weer gereden van de spuisluis tot het strandje waar de surfers aan de gang waren. Overal langs de oever liepen de kleine, vlugge strandlopers.

Het was leuk om naast Steenlopers ook heel veel Paarse strandlopers, Kanoeten, Bonte strandlopers en Drieteenstrandlopers te zien. Een vrolijk gezicht.

Verder op de Noordzee een groep Kuifduikers nog net kunnen onderscheiden maar wat de schimmen verder op het water waren was niet meer te zien. Al de grotere duikers die de afgelopen tijd gezien waren hebben we helaas gemist. Wel leuk was dat er, bij het door een stenen rand omzoomde stukje strand van de surfers tegen de donkere rotsen aan iets grijs was te zien. Een jonge zeehond die daar lag te wachten op eten leek het. En gelukkig waren onze vrienden, de Middelste zaagbekken, ook goed te zien.

Eenmaal weg van de Brouwersdam werd het niet warmer en de wind verdween ook niet. De Schelphoek en de inlagen bij de Stompe Toren waren erg leeg. Het water stond hoog en de vogels hadden wel betere punten om te fourageren leek het. Ook het traditionele deel van plan Tureluur was niet zo vogelrijk en door het tijdstip van de dag konden we vanaf een groot deel van de weg eromheen weinig contrast waarnemen bij de vogels die er wel zaten. De inlagen aan de overkant van de weg waren wel heel mooi. Lepelaars, grote groepen ganzen en eenden zagen we daar, en ook een Brilduiker.

Als we daarna nog het nieuwe deel van plan Tureluur met de kijkheuvel bezoeken blijken ook daar veel vogels te zijn. Het heeft lang geduurd, maar gelukkig zit hier die grote zwerm Goudplevieren met daarbij een paar handenvol met Kieviten, en laat ook de Pijlstaart zich nog even zien.

Een schitterende dag, ongeveer 40 vogelsoorten en een mooi begin van de lente.

Sterrenfotografie zonder telescoop

Twee jaar geleden hield Eindhovenaar Arie Nagel voor onze afdeling een lezing over astrofotografie. Degenen die belangstelling hebben voor dit onderwerp zullen Arie's recente artikel "Sterrenfotografie zonder telescoop” interessant vinden. Het verscheen in het aan astrofotografie gewijde maart-nummer van het blad “Zenit”. Wie dat nummer wil lezen kan het wellicht vinden in de plaatselijke bibliotheek. Ook kan het worden besteld via: *zenitonline.nl/zenit-losse-nummers*

De Baest op 21maart: hoeveel kilometer Beerze past er in?

Hans van Sprang

De Grote Beerze, de Kleine Beerze, het omleidingskanaal, allemaal lopen ze parmantig door het gebied. Daarbij is de Beerze teruggebracht in zijn natuurlijke beekvorm door overal waar dat kan haarspeldbochten aan te brengen, soms met een heel klein aantal meters tussen de beide spelddelen. Kortom, vele kilometers Beerze hebben ons begroet tijdens deze wandeling.

De aanvoer van de wandelaars ging niet zonder verrassingen. Het bereiken van zowel het verzamelpunt op de carpoolplaats in Oirschot als het beginpunt van de wandeling werd opeens erg lastig doordat de A58 van Eindhoven naar Tilburg was afgesloten voor werkzaamheden. Gepland maar voor ons allen onverwacht. Dus stond Willy te wachten op de carpoolplaats en hebben wij een kwartiertje langer op het beginpunt van de wandeling staan wachten. Wel verdiend, want normaal staat iedereen op ons te wachten. Maar uiteindelijk kon het beginnen: de eerste wandeling van 2021, met een illegaal grote groep van 7 mensen die op veilige afstand van elkaar in groepjes van 1, 2 of 3 door de Baest ging lopen.

Hebben we veel vogels gezien? Nou, ik zou zeggen niet veel, maar hoeveel hing af van het groepje. Hoogtepunten waren een Goudvink, slechts voor een deel van de wandelaars zichtbaar, een Havik, Buizerden en het voorjaarsgeluid van roffelende spechten. Een groep Sijsjes was er ook, maar die was door gebrek aan contrast beroerd te zien. Boomklevers waren er natuurlijk als onderdeel van een oud loofbos en meesjes, Zanglijsters en Spreeuwen kun je ook niet missen. Maar verder was schraalhans keukenmeester.

Het wandelen op zich beviel wel erg goed. Zo goed, dat we om alle uitgevallen wandelingen in 2020 en 2021 in te halen, het plan hadden om meteen maar van 1 naar 2x per maand wandelen te gaan en een fors aantal extra zondagen vast te leggen. Hier, in de buitenlucht, lijkt corona ver weg. Natuurlijk praten we over het feit dat de grens met België een echte grens is geworden en hoe vreemd dat is. Dat we dit jaar 40 jaar bestaan en dat er zelfs mensen zijn die vanaf het begin bij de groep waren, Eugene en Willy. En, ja, we willen dat proberen te vieren met Hans Oversteegen er bij, ergens in het najaar en vlak bij Eindhoven. Al pratend wil je dan ook de excursiegelden van de KNNV gebruiken voor iets moois en het najaar zou dan misschien weer een gezamenlijk uitje kunnen verbergen. Zoveel hoop op betere tijden. Maar zekerheid is er niet.

Het gaat de komende tijd vast overal nog drukker worden in de natuur. Vogels gaan onder mensen lijden, dat kan bijna niet anders. Er is voor ons geen andere uitweg uit binnen depressief worden: naar buiten in de eigen omgeving en dat doet dan ook iedereen. Ik ben bang dat we op veel van onze excursies meer mensen dan vogels gaan zien, maar op dit moment is ook dat wat waard. Doe verstandig wat nodig is en houd je aan de regels waar dat kan. Typisch een Nederlandse manier van omgaan met het onvermijdelijke.

Het Beleven, zondag 4 april

Hans van Sprang

Het was een graad of 8 acht en ongeveer 13:00 uur toen we de parkeerplaats bij het Beleven opreden. Die was helemaal leeg, niemand te bekennen op dit mooie tijdstip. Als we de auto hebben neergezet valt meteen op dat er zo ontzettend veel water staat aan beide kanten van de weg. Gewoon meer dan ooit. We nemen een paasbroodje en een kop thee en kijken met kijker en telescoop de watervlaktes af. Het is zo koud dat veel vogels blijkbaar thuis gebleven zijn net als de meeste mensen. Maar hoe langer je kijkt….

Op de plas aan de overkant van de weg zitten zoals altijd de meeste soorten. Canadese ganzen, Grauwe ganzen, Zomertalingen, Wintertalingen en in het gras een paar Grutto's. Dat was even zoeken maar ze kwamen uiteindelijk in beeld. Alleen die Grutto's waren zo stil, bijna niet te geloven dat ze er waren.

En dat bleek de teneur van de hele wandeling. Stille vogels behalve de Canadese ganzen en een aantal Bonte Pieten die luidruchtig elkaar begroetten. En op het einde een paar Wulpen die onzichtbaar maar onmiskenbaar wulps spraken. Gelukkig waren er verder ook bijna geen mensen en was daarmee een heerlijke rustige wandeling gegarandeerd. Op het Beleven zelf weinig nieuws. Hier Krakeenden en enige tientallen Slobeenden naast een paartje Futen dat

rustig rondzwom. En boven het water een groep Boerenzwaluwen die al scherend insecten wilde plukken van boven het wateroppervlak. Dus nee, geen Geoorde futen en helaas ook geen Blauwborst verderop waar het riet de Belevensche Stroom omzoomt. Daar waren helemaal geen vogels meer te bekennen. Alleen in de verte een Buizerd, zwevend op de koude stilstaande lucht.

Zo stilstaand dat zelfs de windmolens stil stonden uit frustratie. Ja, zeiden we tegen elkaar, als op zo'n sombere dag nu zon en wind beide wegvallen, dan moet je voor energievoorziening in de toekomst toch wel een derde bron beschikbaar hebben. Fijn dat er nu nog gascentrales zijn.

Toen we bij de parkeerplaats terugkwamen was het wat drukker geworden. Er stonden een paar mensen te kijken naar het water en er reden vooral veel fietsen over de weg. We reden toch wel tevreden terug naar huis. Hier hadden we wat vogels gezien en eerder vandaag waren we op Eckartdal gaan wandelen met een nichtje dat bij Lunet Zorg woont. Daar is het in deze tijd zo prachtig vanwege de bloemen. We zagen daar veel Speenkruid en bloeiende Bosanemonen. Ook Pinksterbloemen met Pasen zijn daar al te zien en naast Gele lis kwamen we ook al Sleutelbloemen tegen. Zoveel mooie soorten op een klein stuk terrein. En aan het einde van onze wandeling daar werden we uitgeleide gedaan door een Eekhoorn die zolang wij keken met zijn lichaam plat tegen een boomstam aangedrukt bleef wachten tot we wilden vertrekken. Dat deden we dan maar.

Ook een koude Pasen kan mooie dingen opleveren en het Beleven is een belevenis.

Visvijvers Valkenswaard en Driebruggen, 24 april

Hans van Sprang

Het was een gewone aprildag, beetje koud maar in de zon aprilweer waardig. Goed om te gaan lopen en kijkers en camera mee. Naar de Plateaux of zo was het idee. Net boven Valkenswaard kwam de mededeling op een geel bord: N69 afgesloten richting Lommel. Helaas dus. Dan maar naar de visvijvers, waar we op het parkeerterrein "verboden voor onbevoegden" de auto neerzetten. Omdat Casper daar vaak viste voelden we ons bevoegd, want daar stond de auto ook als we hem opzochten.

Het was een mooie tocht deels langs de Tongelreep en deels over de hei weer terug vanaf Driebruggen. Wat ons echt opviel was de rust in het gebied, zeker vergeleken met de drukte in de bossen bij Aalst. Hier konden we nog stukken lopen zonder iemand te zien, zelfs het stuk langs de Tongelreep was nog rustig. Het was wel leuk dat we meteen begeleid werden door Tuinfluiter en Zwartkop die samen over het eerste deel van de tocht aanwezig bleven. Veel meer vogels kwamen we daar helaas niet tegen. Bij Driebruggen met een lus naar links en dan terug over de hei, was de bedoeling. Er is een mooie wandeling die met rode pijltjes staat aangegeven en die volgden we dus van daaraf, en waarschijnlijk ook al voor die tijd maar toen wisten we het nog niet…..

Verderop als de hei de visvijvers nadert wordt het opeens wat rommelig. Daar wordt iets groots verricht. Overal is gegraven en zijn bomen geveld, nieuwe natuur in de maak. Op een bankje met een kop thee hebben we het slagveld overzien en zijn daarna zonder verdere indicatie van een richting op de kruising recht door gegaan. Mooi pad langs de oever van een vijver met een schitterende Zilverreiger die ons heel dicht liet naderen. Alleen was dat niet de juiste weg want aan het eind moesten we een hek over in plaats van door. Stukje fietspad, over het water en toen waren we bij de vijvers waar de vogels waren. Opeens verveelvoudigde het aantal soorten. Tafeleend, Krakeend, Kuifeend, Wilde eend, Dodaars, Grauwe gans met jongen, Aalscholver, Knobbelzwanen, dat bevolkte het water. Vlakbij opeens het geluid van de Koekoek, niet te zien maar goed te horen en in de laatste bocht onmiskenbaar een Rietzanger, maar hij kwam (nog) niet uit het riet omhoog.

De traktatie kwam op het einde. Onmiskenbaar een roofvogel, beetje vaal en een driehoekige staart. Ik heb ze nog niet vaak hier gezien, maar het was echt een Zwarte wouw.

Prachtige middag, mooie wandeling en zeker aan te bevelen als er nog meer rietvogels zijn.

Veldonderzoek in de regio

De rubriek bevat verslagen van onderzoek in de natuur in de ruime regio Eindhoven. KNNV-ers en niet-leden, professionals en amateurs, kunnen hier hun onderzoek, of een samenvatting daarvan, presenteren.
De voorgestelde lengte is 1000–1200 woorden. Graag met relevante illustraties.

Waterplanten in het Eindhovensch kanaal, 1993-2019

Sandra de Goeij, Bureau Natuurbalans - Limes Divergens BV, Nijmegen

Boy Possen, Adviseur Ecohydrologie, Royal HaskoningDHV, Eindhoven

Inleiding

Het Eindhovensch kanaal geniet landelijke bekendheid als het gaat om haar macrofauna- en vegetatiegemeenschap. Het werd in 1846 in gebruik genomen voor transport over water om zo de economische ontwikkeling van Eindhoven te stimuleren. Het kanaal verbond Eindhoven met de Zuid-Willemsvaart. Een van de bedrijven die zich in Eindhoven vestigden was Campina. Onder meer dit bedrijf maakte in haar productieproces gebruik van grote hoeveelheden grondwater (circa 300.000 m3 per jaar), die na gebruik op het kanaal werden geloosd. Hierdoor werd vooral het westelijke deel van het Eindhovensch kanaal constant gespoeld met grondwater, waardoor het water helder was en bijzondere macrofauna en waterplanten zich vestigden (Bruinsma 1993). Het productieproces leidde tot hoge natuurwaarden.

Sinds 1989 is de omvang van de lozing van koelwater sterk teruggebracht en deze is in 2015 geheel beëindigd. De scheepvaart is al in 1974 geëindigd. Dit betekent niet alleen dat er geen sprake meer is van grondwaterlozing en de daarmee onlosmakelijk verbonden doorstroming, maar ook dat de functie van het kanaal is veranderd: van economisch gebruik naar recreatief gebruik door roeiers en vissers.

Gemeente Eindhoven wil, als onderdeel van de verplichtingen vanuit de Kaderrichtlijn Water (KRW), de natuurwaarde van het Eindhovensch kanaal in stand houden, maar ook knelpunten voor recreatie, met name roeien en vissen, oplossen. De gemeente heeft daarom Royal HaskoningDHV gevraagd om de ontwikkelingen op het vlak van waterkwaliteit, kwaliteit van de waterbodem en de ontwikkeling van de vegetatie te onderzoeken en een plan op te stellen voor de toekomst (van Velthoven et al. 2019). Onderdeel hiervan is een nieuwe inventarisatie van de waterplanten in het Eindhovensch kanaal tussen de kop van het kanaal en de spoorbrug (de Goeij 2019); de laatste uitgebreide beschrijving stamde voor zover bekend uit 1993 (Bruinsma 1993).

Ecologische achtergrond veldwerk

Door het stoppen van de doorspoeling met grondwater veranderde de waterkwaliteit van gebufferd grondwater richting voedsel- en sulfaatrijk kanaalwater (Maaswater). Door het gebrek aan doorstroming wordt de invloed van water uit de Zuid-Willemsvaart bovendien allengs groter, zoals is af te lezen uit de in westelijke richting toenemende chloride (Cl) concentratie. Dit heeft effect op de waterplantengemeenschap. Soorten die indicatief zijn voor deze verandering kregen bij de inventarisatie daarom extra de aandacht.

Veldwerk: uitvoering

Om de veranderingen te kunnen volgen is in 2019 dan ook een inventarisatie uitgevoerd naar waterplanten in het Eindhovensch kanaal tussen de kop van het kanaal en de spoorbrug waarmee een vergelijking met eerdere karteringen (i.e. Bruinsma 1993) mogelijk werd en eventuele veranderingen in beeld gebracht kunnen worden. Het doel was om de actuele verspreiding vast te leggen van bijzondere en indicatieve soorten:

- soorten van de Rode lijst;
- zeldzame soorten;
- indicatieve soorten voor goede waterkwaliteit;
- indicatieve soorten voor voedselrijk (rivier)water;
- exoten.

Het onderzochte deel van het kanaal is opgedeeld in 11 trajecten die min of meer homogeen zijn wat betreft de vegetatie, in zoverre dit vanaf de oever te overzien was. De waterplanten zijn vanaf de kant geïnventariseerd met behulp van een werphark aan een lang touw. Dit is een veel gebruikte methode om waterplanten te bemonsteren.

Elke 50 meter is een monster genomen. In traject 1, de kop van het kanaal, is de afstand tussen de monsterpunten kleiner, circa 25 meter, omdat hier in het verleden het zeldzame Klein nimfkruid is aangetroffen (Bruinsma 1993). Als steeds dezelfde soorten

werden opgevist, is de afstand tussen de worpen vergroot naar 100 meter. De werphark is afwisselend ver het water ingegooid of wat dichterbij.

Het gehele onderzoeksgebied is bij zonnig weer bekeken, dan is namelijk Krabbenscheer, een indicator voor goede waterkwaliteit, goed op zicht te karteren.

Veldwerk: resultaten

In het Eindhovensch kanaal tussen de kop van het kanaal en de spoorbrug zijn 28 soorten in het water aangetroffen (tabel 1). De vegetatie wordt afwisselend gedomineerd door Grof hoornblad en Smalle waterpest. Smalle waterpest doet het uitstekend onder voedselrijke (veel fosfor en stikstof) omstandigheden (Rolland en Trémolières 1995; Barrat-Segretain 2004) en duidt daarmee op die omstandigheden in het Eindhovensch kanaal. De trajecten tussen de kop van het kanaal (zie figuur 1) en Kadebrug-oost zijn het minst soortenrijk. Opvallende soorten hier zijn Aarvederkruid, Gekroesd fonteinkruid, Stijve waterranonkel, Watergentiaan, Witte waterlelie en Wortelloos kroos. Ook zij duiden op relatief voedselrijke omstandigheden (de Lyon en Roelofs 1986).

De meest soortenrijke trajecten liggen tussen Hoornhof en de fietsbrug. Opvallend is, dat dit ongeveer ter plaatste is van de enige nog bestaande grondwaterlozing. Hier is dus nog sprake van (beperkte) verversing van de waterkolom, waar die ter hoogte van de vroegere lozing van Campina nu geheel is verdwenen. Hier groeien Glanzig fonteinkruid, Buigzaam glanswier, Gewoon bronmos, Krabbenscheer, Stijve waterranonkel, Stomp fonteinkruid en Veenwortel. Dit zijn soorten van helder, meer of minder

Nederlandse naam	Verspreiding in het kanaal	Rode lijst	Exoot	Trajecten
Aarvederkruid	plaatselijk veel			8
Buigzaam glanswier	hier en daar			6
Columbiaanse wolffia	plaatselijk vrij veel			4
Dwergkroos	bijna overal in lage bedekking			10
flab	weinig			5
Gekroesd fonteinkruid	heel weinig			1
Gele plomp	hier en daar			9
Gewoon bronmos	plaatselijk vrij veel			4
Glanswier	hier en daar			6
Glanzig fonteinkruid	heel weinig			2
Grof hoornblad	veel tot dominant			11
Grote egelskop	heel weinig			2
Kalmoes	heel weinig			3
Kleine lisdodde	heel weinig			2
Krabbenscheer	weinig, plaatselijk wat meer	gevoelig		5
Liesgras	heel weinig			1
Moeraszegge	heel weinig			1
Puntkroos	frequent			11
Riet	plaatselijk vrij veel			5
Smalle waterpest	veel tot dominant			11
Stijve waterranonkel	plaatselijk veel			4
Stomp fonteinkruid	heel weinig	kwetsbaar		3
Tenger fonteinkruid	heel weinig			1
Tuinwaterlelie	heel weinig		+	1
Veenwortel	weinig			4
Watercrassula	plaatselijk vrij veel		+	5
Watergentiaan	plaatselijk vrij veel			1
Witte waterlelie	plaatselijk vrij veel			7

Tabel 1. Voorkomen van water- en oeverplanten in het Eindhovensch kanaal tussen de kop en de spoorbrug, hun voorkomen op de Rode lijst, of ze te boek staan als exoot (+) en het aantal trajecten waarin de soort is aangetroffen. Het maximum aantal trajecten is 11.

basenrijk, matig voedselrijk water (e.g. de Lyon en Roelofs 1986). In dit deel van het kanaal komen twee soorten voor die op de Rode lijst staan, Krabbenscheer (zie figuur 2) en Stomp fonteinkruid, maar ook twee exoten: Watercrassula en Tuinwaterlelie.

Krabbenscheer gedijt goed in helder water, maar komt in het Eindhovensch kanaal niet tot opdrijven (Schrift. med. J. Bruinsma). Dat lijkt het gevolg van de lage koolstofdioxideconcentratie in het kanaal; te laag om de fotosynthese van Krabbenscheer in het voorjaar op een efficiënte manier te laten verlopen. Er moet dan gebruik gemaakt worden van bicarbonaat als alternatieve koolstofbron voor fotosynthese. Bicarbonaat is voldoende aanwezig in het kanaal, maar dit proces vraagt veel energie en is relatief inefficiënt, waardoor de planten moeilijk opdrijven (zie Smolders et al., 2019 voor achtergronden bij dit mechanisme). Geslachtelijke voortplanting - die alleen kan plaatsvinden bij opdrijven - is daardoor uitgesloten in het Eindhovensch kanaal. Voor de instandhouding is Krabbenscheer hier aangewezen op vermeerdering door uitlopers. Doordat Krabbenscheer niet kan opdrijven vormt afnemend doorzicht een bedreiging voor de plant. Overigens geldt voor Krabbenscheer (en Watergentiaan) dat ze niet vanzelf in het kanaal terecht is gekomen, maar een helpende hand heeft gehad en niet of nooit drijvend of bloeiend is waargenomen (Schrift. med. J. Bruinsma).

Figuur 1. De kop van het kanaal

Figuur 2. Krabbenscheer (blauwe stippen) komt in het onderzoeksgebied in 2019 voor tussen Kadebrug-oost en de spoorbrug.

Ontwikkeling in de waterplantengemeenschap tussen 1993 en 2019

In de jaren 1990 - 1992 is voor zover bekend voor het eerst (en tot 2019 voor het laatst) gebiedsdekkend onderzoek gedaan naar de vegetatie en de fysisch-chemische toestand in het Eindhovensch kanaal (Bruinsma 1993). In dit onderzoek wordt het Eindhovensch kanaal beschreven als bijzonder helder, rijk aan calcium en bicarbonaat en matig voedselrijk op een bodem van fijn zand en leem. De waterkwaliteit - en daarmee de soortenrijkdom - is het gevolg van constante toevoer van grondwater, waarbij Bruinsma (1993) aangeeft dat ook het grote doorzicht (helderheid) van wezenlijke belang is.

In totaal zijn in 2019 tot de spoorbrug 28 soorten hogere waterplanten aangetroffen. In de jaren negentig waren dit circa 30 soorten (Bruinsma 1993). De meest soortenrijke trajecten vinden we nog steeds op locaties met grondwaterinvloed, namelijk tussen Hoornhof en de fietsbrug. De dominantie van Smalle waterpest en Grof hoornblad in het Eindhovensch kanaal is sinds de jaren negentig ongewijzigd. Brede waterpest en Klein nimfkruid - begin jaren negentig voor Nederland herontdekt in het Eindhovensch kanaal - zijn niet meer gevonden in 2019. De bedekking van Krabbenscheer is opvallend veel lager geworden. De inventarisatie in 2019 doet vermoeden dat dit samenhangt met afgenomen doorzicht (algen).

Hoewel het aantal aangetroffen soorten nauwelijks veranderd lijkt te zijn tussen 1993 en 2019, laat de soortensamenstelling wel degelijk achteruitgang zien. De Kaderrichtlijn Water werkt met gedetailleerde, gestandaardiseerde rekenmethodes en maakt daarvoor gebruik van de ecologische amplitude van soorten. Zo is voor elk watertype bepaald welke soorten kenmerkend zijn en welke op verstoring duiden. Die laatste geven bijvoorbeeld aan dat een watersysteem relatief ver weg ligt van het nagestreefde doel. Tabel 2 laat de verdeling van soorten zien volgens de klassenindeling van de Kaderrichtlijn Water.

Het beeld dat uit tabel 2 spreekt is dat het aantal soorten dat minder goed past bij het Eindhovensch kanaal toeneemt van 0 in 1993 naar 3 in 2019 (klasse 5). Eenzelfde beeld is te zien voor klasse 4, terwijl klassen 1 en 2 - soorten die passen bij het Eindhovensch kanaal - in dezelfde periode in aantal afnemen. Er is sprake van een langzame verandering in de vegetatie ten nadele van soorten die een goede waterkwaliteit indiceren en verband houden met de befaamde situatie van weleer. Overigens heeft Klein nimfkruid, dat tot voor kort zijn enige Nederlandse vindplaats in het Eindhovensch kanaal had, geen score in de achtergrondtabel bij de deelmaatlat soortensamenstelling.

Wat betreft Klein nimfkruid geeft Bruinsma (1994) aan dat het voorkomen destijds samen leek te hangen met werkzaamheden aan het kanaal die in den droge werden uitgevoerd. Kieming vanuit de zaadbank dus. Bij eventuele toekomstige werkzaamheden aan of in het kanaal, is het daarom raadzaam om rekening te houden met een eventuele zaadbank van deze soort. Wie weet keert zij nog een keer terug.

Conclusie veldwerk 2019

Tussen de kop van het kanaal en de Quinten Matsyslaan is de samenstelling van de waterplanten indicatief voor voedselrijk water. De eerste tweehonderd meter tot aan de brug “Vergezicht” is het water ook erg troebel. Stroomafwaarts van de Quinten Matsyslaan groeien regelmatig soorten van een goede waterkwaliteit: niet verontreinigde, matig voedselrijke stilstaande en stromende wateren. Indicatieve soorten zijn Krabbenscheer, Stomp fonteinkruid, Buigzaam glanswier en Gewoon bronmos. Ook Watercrassula groeit bij voorkeur op matig voedselrijke standplaatsen. De plant komt massaal voor op de oevers en in het water bij roeivereniging Thêta en ook veel in het aangrenzende brede kanaal naar het oosten (zie figuur 3).

Jaar/KRW-klasse	1	2	3	4	5	Geen score
1993	3	4	3	3	0	17
2019	2	3	3	6	3	11

Tabel 2. Aantal soorten per onder de Kaderrichtlijn Water (KRW) gebruikte klasse.
Klassen 1 en 2 bevatten soorten die horen bij het Eindhovensch kanaal,
klassen 4 en 5 soorten die minder goed passen bij het Eindhovensch kanaal.
Klasse 3 heeft geen positieve of negatieve waarde. Dus hoe meer soorten in de klassen 1 en 2,
hoe meer de vegetatie hoort bij het Eindhovensch kanaal, althans volgens de Kaderrichtlijn Water.

Figuur 3. Breed deel van het kanaal stroomafwaarts van roeivereniging Thêta. Op de achtergrond het clubgebouw

Eindconclusie

Sinds 1993 is het aantal soorten dat gevonden kan worden in het Eindhovensch kanaal niet in betekenende mate veranderd. Hoewel nog steeds kwalitatief hoogwaardige stukken aanwezig zijn, is de verspreiding daarvan afgenomen. Het aantal soorten dat niet indicatief is voor helder, basenrijk water neemt toe, ten nadele van soorten die daarvoor wel indicatief zijn. Klein nimfkruid en Brede waterpest zijn in 2019 niet meer gevonden, twee exoten hebben hun intrede gedaan. Dat past bij de ontwikkeling die het Eindhovensch kanaal doormaakt van een primair economische functie naar een recreatieve functie waarbij de constante toevoer van grote hoeveelheden grondwater niet meer past. Daardoor is er minder doorstroming met schoon water en wordt het Eindhovensch kanaal troebeler. De vegetatie reflecteert deze ontwikkeling voor de periode 1993-2019.

Referenties

Barrat-Segretain, M., 2004. Growth of Elodea canadensis en Elodea nuttallii in monocultures en mixture under different light en nutrient conditions. Archiv fuer Hydrobiologie 161, 133–144.

Bruinsma, J., 1993. Het Eindhovens Kanaal – Vegetatieopnamen en enige fysisch-chemische waarnemingen, 1990-1992. Characeae werkgroep Eindhoven.

Bruinsma, J., 1994. Het voorkomen van Najas minor All. (Klein nimfkruid) in het Eindhovensch kanaal in 1992 en 1993. Gorteria 20, 18–27.

Goeij, S. de, 2019. Waterplanten Eindhovensch Kanaal. Natuurbalans - Limes Divergens BV, Nijmegen.

Lyon, M. de, Roelofs, J., 1986. Waterplanten in relatie tot waterkwaliteit en bodemgesteldheid. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Nijmegen.

Rolland, T., Trémolières, M., 1995. The role of ammonium nitrogen in the distribution of two species of Elodea. Acta Botanica Gallica 142, 733–739, *tinyurl.com/em3yx4ha*

Smolders, A., Lucassen, E., Harpenslager, S., van Schaijk, F., Lamers, L., Roelofs, J., 2019. Kansen voor krabbenscheer in voedselrijke sloten van het veenweidegebied. De Levende Natuur 120(1): 39-35.

Velthoven, B. van, B. Harmeling, I. Folmer, F. van Herpen & B.J.H.M. Possen, 2019. Eindhovensch kanaal - te verwachten ontwikkelingen en mogelijkheden om hierin te sturen. Referentie BG6515WATRP1910141010. Royal HaskoningDHV.

Flora en fauna op vier natuurontwikkelingsterreinen ten zuiden van de Stippelberg – Deel 1

Jan Kersten en Riek van den Bosch
Foto's: Jan Kersten

Voorwoord

De Stippelberg is een natuurgebied in de gemeente Gemert-Bakel. Ten zuiden ervan liggen 4 natuurontwikkelingsterreinen (verder velden genoemd) van elk ruim 1 hectare groot. Deze velden zijn in 2008 aangelegd door 'Zand- en grindexploitatie Teunissen' als natuurcompensatie voor de Bakelse Plassen, een grote zand- en grindwinning op 1,5 km van de velden.

Van een van de velden is sinds de aanleg het beheer overgedragen aan Natuurmonumenten, de eigenaar van natuurgebied Stippelberg.

Veld 1 wordt beheerd door Natuurmonumenten

Het beheer op de drie andere velden is in handen gegeven van een natuuradviesbureau. De afspraak is dat deze drie velden op een later tijdstip worden overgedragen aan Natuurmonumenten.

Paul van der Aa, destijds boswachter van Natuurmonumenten op de Stippelberg, had zitting in een schouwgroep met betrekking tot het beheer van de vier velden en wij kregen van hem het verzoek om eens te kijken hoe de natuur zich daar ontwikkelde. Dit verzoek hebben wij welwillend aanvaard en we zijn in 2011 van start gegaan. Dit beviel zo goed dat we jaarlijks, tot en met 2019, de velden regelmatig hebben bezocht en waarnemingen hebben vastgelegd van meer dan 1300 soorten van flora en fauna. Door verschillende omstandigheden, o.a. successie en de zeer droge jaren 2018 en 2019, was het aantal waarnemingen van vooral insecten zoveel minder dat het ons helaas niet meer kon stimuleren om nog langer door te gaan.

Tussentijds hebben wij twee keer verslag uitgebracht aan Paul voor inbreng bij evaluatie van de schouwgroep die verder bestaat uit de exploitant, het adviesbureau en de uitvoerder.

Op natuurontwikkelingsterreinen verandert de flora snel, en de fauna past zich hierbij aan. Dit natuurlijke proces hebben wij negen jaren lang op de voet kunnen volgen en daarmee ook veel mooie natuurmomenten beleefd. Van onze bevindingen op de vier velden hebben wij een 122 pagina's tellend verslag opgemaakt en aan Paul van der Aa overhandigd die het heeft gedeeld met andere betrokkenen. In het verslag zijn de waarnemingen weergegeven in tabellen, gerangschikt op Klasse, Orde en Familie, met aanduiding van het jaar waarin de soort is gezien.

Schapenbegrazing als natuurbeheer op Veld 3

Natuurontwikkeling op Veld 2, situatie 4 mei 2018

Artikelen in de Venkraai

Voor de Venkraai hebben wij ons verslag samengevat in een aantal artikelen. Daarbij laten we de tabellen met soortopsommingen achterwege omdat deze veel ruimte innemen en voor niet-ingewijden vaak niet interessant zijn.

Dit is het eerste artikel. Het gaat nader in op de werkwijze en de velden, en het besluit met een kritische beschouwing. De flora en fauna komen in latere artikelen aan bod, waarbij per groep een toelichting wordt gegeven op de waarnemingen, soms aangevuld met aardige en educatieve wetenswaardigheden.

Werkwijze

Voor het verzamelen van de data hebben wij de velden jaarlijks vanaf het vroege voorjaar tot de herfst bezocht op vooral warme, zonnige dagen. Per bezoek werden meestal twee velden bezocht. Vaatplanten en mossen zijn alleen in 2011 gericht voor de voet geïnventariseerd. In verdere jaren werden soms niet eerder waargenomen planten en mossen aan de lijsten toegevoegd.

Zwammen (*Fungi*) - waartoe de paddenstoelen gerekend worden – hebben we wegens het ontbreken van voldoende kennis hierover niet vermeld, op enkele bijzondere soorten na die in het deel Flora worden behandeld.

Nadat we op een veld bij een poel Watercrassula (*Crassula helmsii*) vonden hebben we dit veld steeds als laatste bezocht om verspreiding van deze invasieve exoot te voorkomen. Desondanks hebben wij deze soort inmiddels ook op een ander veld aangetroffen, waarvan we direct melding hebben gemaakt waarop deze is verwijderd door de beheerder. Het succes hiervan is twijfelachtig, zo leert de ervaring.

De meeste tijd is gespendeerd aan de fauna, met de nadruk op allerlei insecten en spinnen.

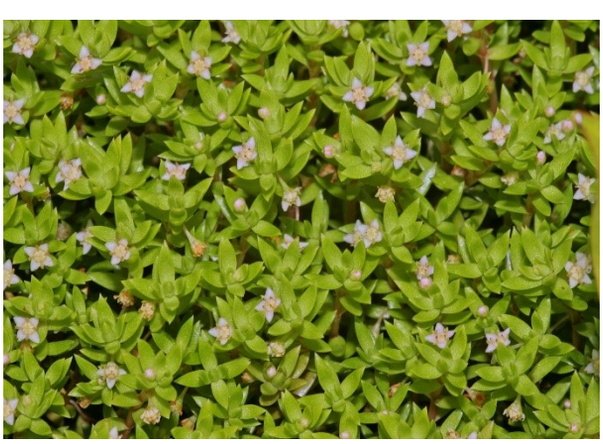

Watercrassula *Crassula helmsii*

Waarnemingen van vogels, zoogdieren, amfibieën, reptielen en enkele andere diergroepen werden genoteerd, maar hier is niet speciaal naar gezocht, met uitzondering van de Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*).

Levendbarende hagedis *Zootoca vivipara*

Voor het inventariseren van insecten en spinnen werd het veld doorkruist, en daarbij de bodem en vegetatie afgezocht. Van vele - vooral niet direct herkende - soorten zijn foto's gemaakt, als dit lukte althans, voor determinatie thuis en eventueel bewijs. Met behulp van verschillende websites werden de foto's van een naam voorzien.

De website van het Nederlands Soortenregister, een initiatief van Naturalis Biodiversity Center en EIS, werd vaak geraadpleegd en daar zijn ook veel foto's heen gestuurd. Als deze foto's door een soortspecialist waren beoordeeld en goed bevonden voor plaatsing kregen we hiervan bericht met de juiste naam erbij.

In latere jaren zijn ook waarnemingen doorgegeven aan Telmee. Helaas zijn vele hiervan nog niet gevalideerd.

Glanzende dennenspringer *Dendryphantes rudis*

Met behulp van een stok werden vaak takken van bomen en hoge planten afgeklopt met daaronder een omgekeerde paraplu. Veel kleine spinnen, wantsen en kevers kwamen daardoor in beeld.

Een enkele keer zijn libellen met een vlindernet gevangen voor determinatie en daarna weer losgelaten. Het doden van dieren alleen voor determinatie was voor ons geen optie.

Aanleg en beheer

Van Paul van der Aa ontvingen wij informatie over aanleg en beheer van de velden waarvoor onze hartelijke dank.

Voor meer informatie over de vier natuurontwikkelingsterreinen is de gemeente Gemert-Bakel telefonisch benaderd, maar de betreffende ambtenaar was steeds in vergadering of niet aanwezig waarna hier niet verder op aangedrongen is.

Foto's

De foto's in de deelverslagen staan ter ondersteuning van de tekst, om het doornemen van het verslag aantrekkelijker te maken en voor educatieve meerwaarde. Niet alle foto's zijn op de genoemde velden gemaakt.

De velden

Uit praktische overwegingen hebben we de terreinen Veld 1, 2, 3 en 4 genoemd en de gegevens zijn per Veld en per jaar apart vastgelegd. Al deze gebieden zijn landbouwgrond geweest en hebben door grondverplaatsingen meer hoogteverschillen en daardoor meer natuurwaarde gekregen.

Ligging van de vier velden

Veld 1 ligt het meest noordelijk en wordt ook wel het 'Veldje bij de Schapenwei' genoemd. Het ligt vast tegen het natuurgebied de Stippelberg en het beheer ervan is al direct na aanleg overgedragen aan Natuurmonumenten. Dit gebied wordt elk jaar na zaadzetting (na 1 juli) 1x of 2x gemaaid met lichte machines en het maaisel wordt, met inzet van vrijwilligers, handmatig verwijderd. Ook houtige opslag wordt met regelmaat afgezet. Het veld ligt met de noordelijke zijde tegen de Stippelberg, is ongeveer 80 meter breed, 150 meter lang en heeft een oppervlakte van ongeveer 1,2 hectare. De westzijde grenst aan open naaldbos, de zuidzijde ligt aan een zandweg met aan de andere zijde intensief beheerde landbouwgrond. De oostelijke zijde van het veld grenst deels aan een schapenwei en deels aan naaldbos.

In het de noordelijk deel van Veld 1 ligt een poel, die soms droogvalt, maar meestal wel water bevat en deze is inmiddels begroeid met water- en oeverplanten. In het zuidelijke deel ligt een ondiepe poel die soms veel water bevat, maar meestal niet meer dan drassig is of nagenoeg droog.

Veld 1 op 10 augustus 2011

Veld 1 op 22 augustus 2019

Op het overige deel van het Veld is de bodem gedeeltelijk aanzienlijk verlaagd en daardoor sterk verarmd en op andere plaatsen opgehoogd en voedselrijker. Op de hogere grond zijn plaatselijk bomen en struiken aangeplant en op het lagere, voedselarme deel, is heidemaaisel aangebracht om de ontwikkeling van heide te stimuleren.

Veld 2 ligt in vogelvlucht op ruim 200 meter zuidelijk van Veld 1, is ongeveer 160 meter lang en 65 meter breed en heeft een oppervlakte van ruim 1 hectare. De noordelijke en westelijke zijde grenzen aan open naaldbos, de oostelijke zijde ligt aan een zandweg met daarnaast hoge eiken en de zuidzijde grenst aan bouwland. Op Veld 2 ligt in het noordelijke deel een ondiepe poel die vaak droogvalt. De bodem van het veld is deels verlaagd en deels opgehoogd waardoor er naast hoogteverschil, ook een aanzienlijk verschil is in de samenstelling van de grond, zeer voedselarm en meer voedselrijk. Het voedselrijke deel is plaatselijk aangeplant met boompjes en struiken.

Veld 2 op 17 juni 2011

Veld 2 op 25 juni 2018

Veld 3 ligt ten westen van Veld 2 met daar tussenin 30 meter open naaldbos, is ongeveer 110 meter lang, 100 meter breed en heeft een oppervlakte van ongeveer 1,1 hectare. Het veld wordt aan drie zijden begrensd door bos en de westzijde grenst aan een zandweg met daarnaast intensief beheerd bouwland.

Het middendeel van Veld 3 is verlaagd en het zuidelijk deel is opgehoogd. Op het voedselarme middendeel heeft zich Struikhei (*Calluna vulgaris*) ontwikkeld. Op de hogere delen zijn verspreid boompjes en struiken aangeplant.

Veld 3 op 5 september 2011

Veld 3 op 7 februari 2018

Veld 4 ligt op 200 meter westelijk van Veld 3, is ongeveer 120 meter lang, 110 meter breed en heeft daarmee een oppervlakte van ongeveer 1,3 hectare. Het veld grenst oostelijk aan bos, noordelijk aan bouwland, zuidelijk aan een afgesloten verharde weg met daarnaast hoge bomen en een sloot. Aan de andere zijde van deze weg ligt naaldbos.

De westelijke zijde ligt aan de verharde weg 'Stippelberg', een drukke doorgaande weg met daarnaast hoge laanbomen.

Op Veld 4 ligt een, inmiddels dichtbegroeide, langgerekte poel die een breuklijn in de bodem moet visualiseren. Het westelijke deel van het veld is vanaf de weg, geleidelijk aflopend naar de poel, verlaagd. Vanaf de berm naast de weg is een strook grond van enkele meters breed ingezaaid met zaad van allerlei, voor de omgeving, vreemde planten. Op enige afstand van de weg en evenwijdig hieraan ligt een dichte strook struweel met o.a. Gelderse roos (*Viburnum opulus*), Hondsroos (*Rosa canina*) en Sleedoorn (*Prunus spinosa*). Op het hogere deel zijn plaatselijk boompjes aangeplant, vooral Ruwe berk (*Betula pendula*).

Veld 4 is overwegend natter en krijgt meer schaduw dan de andere drie velden.

Veld 4 op 20 juni 2011

Gaspeldoorn

Veld 4 op 7 februari 2018

Ctenichneumon panzeri op Gewone pastinaak

Een kritische beschouwing

Elke plant en elk dier kent een optimaal leefgebied. Sommige soorten zijn daarin heel kritisch en andere kunnen zich aan allerlei omstandigheden aanpassen. De flora die op deze grond en omgeving van nature thuishoort zou uitgangspunt moeten zijn geweest bij aanleg van de natuurontwikkelingsterreinen, maar daar ging men hier kennelijk niet van uit.

Diverse van de aangeplante bomen, struiken en andere planten zijn in de omgeving nergens in het wild te vinden en horen op deze grond dus niet thuis. Hovenieren is prima in een siertuin, plantsoen of park, maar niet in de natuur.

Aangeplante Zachte berk (*Betula pubescens*) op deze arme en overwegend droge grond bleek dan ook geen succes. De voor mij bekende dichtstbijzijnde standplaats van Gaspeldoorn (*Ulex europaeus*) was Leenderheide bij Eindhoven totdat deze hier op twee velden werd aangeplant.

Gewone pastinaak (*Pastinaca sativa subsp. sativa*) is een uitstekende insectenplant, maar is hier ingezaaid. Spontaan zou deze hier nooit zijn gekomen. Deze soort hoort thuis op de rijkere gronden. Datzelfde geldt voor Beemdooievaarsbek (*Geranium pratense*), Borstelkrans (*Clinopodium vulgare*), Geel nagelkruid (*Geum urbanum*), Gele kamille (*Anthemis tinctoria*), Slangenkruid (*Echium vulgare*), Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*), en de Bezembrem (*Cytisus scoparius cultivar Andreanus*). En hiermee is de lijst nog niet compleet.

Sommige vreemde soorten kunnen min of meer spontaan zijn gekomen zoals Watercrassula (*Crassula helmsii*), die mogelijk door ganzen is overgebracht. Waterdrieblad stond in de poel op Veld 4 en moet ook aangeplant zijn want de poel was pas enkele jaren oud. Rondom deze plek stond, bij de eerste ontdekking, veel Watercrassula. Mogelijk dat de ganzen door mij niet terecht als daders worden aangemerkt.

Goedbedoelde hulp van buitenstaanders, niet gehinderd door kennis van de natuur, kan ook aanzienlijke problemen opleveren in de natuur, zo bewijzen de problemen met vele exoten.

Voor andere soorten is het ondeskundig handelen van z.g. ‘deskundigen’ duidelijk de oorsprong en dus kwalijke floravervalsing. De natuur heeft dit inmiddels voor een deel weer rechtgezet.

Waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata)*

Het beheer houdt o.a. maaien en afvoeren van de vegetatie in, en het verwijderen van boomopslag door onder meer schapenbegrazing. Maaien en afvoeren is een goede verschralingsmethode als dit met de nodige kennis van de aanwezige flora en fauna gebeurt, en gefaseerd in de juiste tijd van het jaar. Hierbij moet terdege rekening worden gehouden met de fauna en moet men zich niet alleen blindstaren op verschraling van de bodem.

Het rekening houden met de aanwezigheid van jonge dieren was op 23 mei 2012 niet het geval op Veld 4. Op deze dag, midden in het broedseizoen, werd op dit veld met zwaar materieel de hoge vegetatie gemaaid en meteen opgezogen en in depot gezet.

In deze tijd van het jaar, waarin nog veel vogels broeden, is er ook grote kans op de aanwezigheid van jonge Reekalveren (*Capreolus capreolus*) in hoge vegetatie zoals ik op deze dag op Veld 1 daadwerkelijk mocht ervaren.

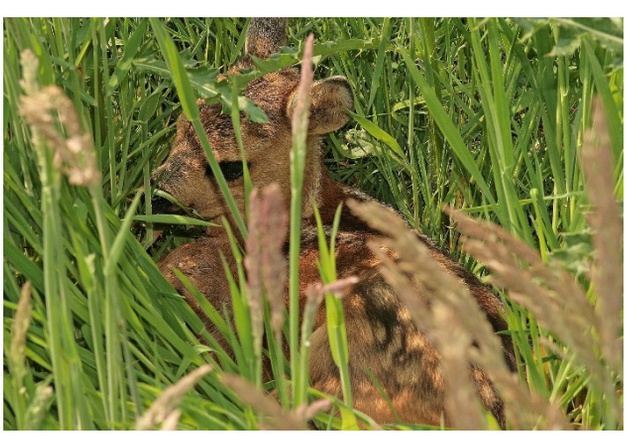

Reekalf op 23-5-2012 op Veld 1

In deze tijd van het jaar krioelt het ook van insecten en spinnen in dit soort vegetaties, bestaande uit o.a. Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*), Grote brandnetel (*Urtica dioica*), Pitrus (*Juncus effusus*), Ridderzuring (*Rumex obtusifolius),* Wilgenopschot (*Salix* spec.) en verschillende grassen.

Kleine dieren hebben bij deze manier van werken geen schijn van kans. Zoveel onbenul zou je van een natuurbeheerder niet verwachten. Na een snelle melding hiervan aan Paul van der Aa kon nog een klein deel van de vegetatie gespaard blijven.

Veld 4 op 29-5-2012 na het maaien

Veld 4 op 25-7-2012, schapenbegrazing

Een topdag in Zuid-Limburg: Zondag 21 februari

Connie Neutkens

Zoals velen van ons check ik als vogelliefhebber dagelijks de waarnemingen op “Vogels in de Kempen”. Op 16 februari verscheen daar de eerste waarneming van een Kraanvogel, en in de daarna volgende dagen namen de waarnemingen per dag langzaam toe. Mijn interesse was gewekt en ik ging eens googelen over die kraanvogeltrek. Daarbij stuitte ik op de Facebook- pagina “Kraanvogeltrek over België en Nederland – ECMN”. Voordat je hierop een kijkje neemt een serieuze waarschuwing: héél verslavend deze pagina. Hierop las ik dat de kraanvogeltrek normaal gesproken vaak over Midden-Duitsland gaat, maar door de sterke ZO-stroming in Frankrijk werd de migratie sterk naar het westen verschoven.

Op zaterdag 20 februari had ik al afgesproken met vogelmaatje Marja, we besloten om naar de Mariapeel te gaan in de hoop wat mee te pikken van de oostelijk overvliegende kraanvogels. En inderdaad zagen we daar 2 overvliegende exemplaren. Ook onderweg naar huis nog gestopt met de auto om een groep van ongeveer 100 stuks te bekijken, machtig mooi. Hiermee was mijn record van 20 kraanvogels die ik zag in Polen al verbroken.

Bij thuiskomst natuurlijk weer de Facebook-pagina gecheckt en wat bleek, er was een massamigratie gestart, ik citeer: tienduizenden kranen, gestuwd door de strakke O- tot ZO-rugwind boven grote delen van Frankrijk, stomen op naar het noorden.

Dit leidde op de portalen *waarnemingen.be* en *waarneming.nl* tot niet alledaagse aantallen geregistreerde waarnemingen van kranen. Enerzijds waren er de ideale meteorologische condities (de rugwind, hogere temperaturen en open weer) en anderzijds de combinatie van verschillende overwinterende populaties. De kranen die doortrokken waren de voorbije week door de kou Duitsland ontvlucht en keerden nu terug, aangevuld met in Frankrijk overwinterende kranen en ook al de eerste Spaanse Kraanvogels.

Hierdoor raakte ik zwaar in vertwijfeling, mijn vogelhart wilde gewoon naar Zuid-Limburg! Maar eigenlijk had ik een andere afspraak staan op zondag. De rusteloosheid liet me niet meer los en toen ik vervolgens in het ED Magazine een krantenartikel las over mensen die nog maar kort te leven hadden en allemaal zeiden “volg je hart, stel niets uit” dacht ik: GAAN.

Dus mijn afspraak afgezegd, vriend even lief aangekeken en Marja gebeld die ook meteen enthousiast was. We besloten om naar de trektelpost Wahlwiller-Nijswiller-Kruisberg bij Eys te gaan, want daar waren op zaterdag gigantische aantallen genoteerd. Rond 10:45 uur daar aangekomen bleek deze telpost op een magnifieke plek te liggen, 360 graden uitzicht rondom en wat hoger gelegen. Helaas ook een zeer druk kruispunt van wandel-, fiets- en autoverkeer, want een 6-tal weggetjes en zandpaden komt hier samen.

We zochten een plek in de buurt van drie fanatieke, jeugdige tellers met telescopen, maar helaas geen Kraanvogel te zien. Eindelijk kwam er toch een groep maar die was voor ons met de verrekijkers nauwelijks waarneembaar, zo ver weg.

We kregen de tip om naar het Plateau van Bocholtz te gaan, tegen de Duitse grens. Dit bleek ook een prima plek qua uitzicht en stukken rustiger. Maar de Kraanvogels lieten zich niet zien en de teleurstelling sloeg toch wel toe. Toen bedacht ik ineens, de website van *waarnemingen.be* eens te checken en warempel, daar begonnen toch aardige aantallen te verschijnen boven Luxemburg en Luik. De snelheid waarmee ze vlogen die dag was als gevolg van de strakke rugwind zeer hoog, zo'n 80 tot 90 km per uur. Dus vol verwachting wandelden we maar wat in de omgeving en konden nog genieten van een mooie Blauwe kiekendief in het veld.

En toen, pas rond 13:00 uur, hé wat is dat voor geluid? En ja hoor, in de verte een vlucht van ongeveer 150 kraanvogels die richting Duitsland vloog. Jubelstemming natuurlijk en dit bleek het begin van nog vele groepen kranen die ons aan alle kanten passeerden, waarbij wel gezegd moet worden dat er maar 1 keer een groep recht over ons heen vloog en als extra toegift nog wat rond bleef cirkelen boven onze hoofden. De ene groep was nog niet gepasseerd of ja kijk daar, weer een groep.

Grappig was dat vele wandelaars verbaasd naar het kabaal in de lucht keken en totaal niet in de gaten hadden dat er iets heel speciaals gaande was, waarover wij dan weer graag uitleg gaven.

Rond 15:00 uur zijn we weer teruggegaan naar de telpost en met de telescoop-boys vlakbij kon ons niets meer ontgaan, groepen van 100-150-200-300-400 kranen, het was een adembenemend spektakel. Opvallend was dat ze de ene keer strak in koers noordelijk bleven vliegen, terwijl een andere groep weer helemaal afweek van richting en dwars overstak van zuidwest naar oost. Sommige groepen bleven ook een tijdje rondcirkelen en hergroeperen.

We konden geen afscheid nemen en zijn dan ook tot zonsondergang gebleven en toen dik tevreden terug richting Brabant. Wat een dag!

Achteraf bleek dat de trek op zondag zeer aarzelend op gang was gekomen in vergelijking met zaterdag. Die latere start kon verklaard worden door het slechtere weer over grote delen van Frankrijk waardoor de kranen trager vorderden. Het bleek een uitzonderlijke voorjaarstrek. Er werden records gebroken van het aantal ingevoerde kraanvogel-waarnemingen in de verschillende portalen (*waarnemingen.be* en *waarneming.nl*) en de schatting is dat er zondag zo'n 30.000 kranen doorgetrokken zijn richting het noorden. In het hele weekend zijn er overdag zo'n 60.000 tot 65.000 vogels gepasseerd, ongelooflijk. Opvallend waren de heel lage aantallen (in vergelijking met andere jaren) die door centraler Duitsland getrokken zijn.

Hieronder een “heatmap” van de doortocht over België en Nederland op zondag 21-02-2021. Bron: *waarnemingen.be*, *waarneming.nl*, Stichting Observation International en lokale partners.

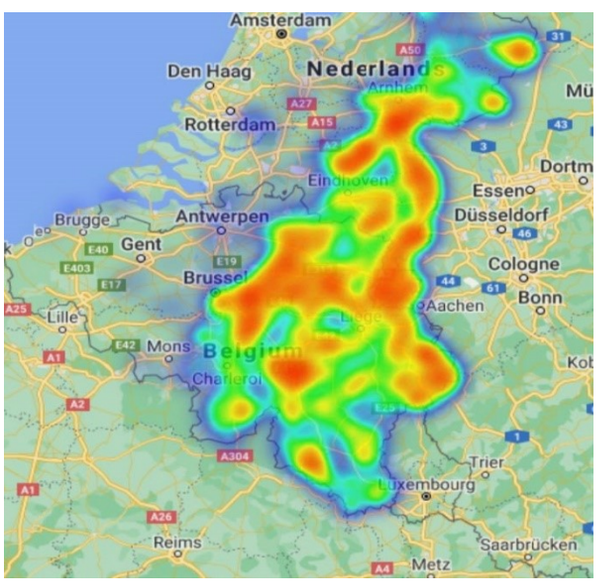

Op onderstaand overzichtskaartje zie je ook hoe het "Île de France" zeer sterk overvlogen werd (1) en dit gebeurt zelden. Vooral die vogels werden in het diepere binnenland bij ons opgemerkt. Dit beklemtoont nog maar eens hoe uniek dit weekend was. Bron: Faune France – LPO

Wat hebben velen met mij genoten, ook hier in de Kempen kon menig vogelaar dat weekend de overvliegende kraanvogels bewonderen. Achteraf gezien was de timing perfect, een stralend zonnig vrij weekend, vroege lente.… om in te lijsten en voor herhaling vatbaar!

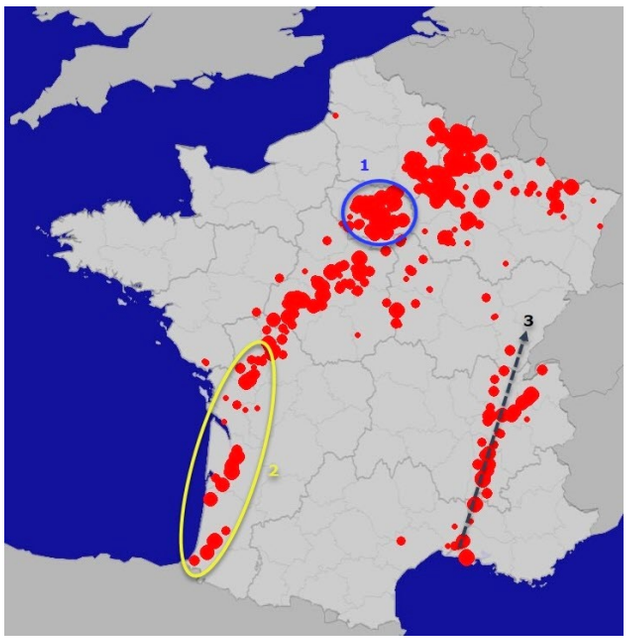

Nog wat interessante wetenswaardigheden over de kranen

- Een populatie van zo'n 320.000 kraanvogels overwintert ten zuiden van ons, met name in de Extremadura. Via het Spaanse Gallocanta, over de Pyreneeën, het Lac du Der en Luxemburg trekken ze naar het noorden, om precies te zijn naar het noorden en oosten van Duitsland alsook richting Polen.
- In Duitsland broeden ongeveer 9.000 en in Polen ongeveer 21.000 broedparen. Maar het grootste deel van de vogels wacht op het juiste moment en de juiste omstandigheden om door te trekken richting Scandinavië, de Baltische Staten en Rusland (Europees deel).
- Opvallend daarbij is dat ze zich verspreiden over het hele gebied in tegenstelling tot de grote groepen die zich tijdens het eerste deel van de voorjaarsmigratie vanuit het zuiden vormden. Je vindt dus in Noord- of Oost-Duitsland of Polen nergens locaties met groepen van duizenden of tienduizenden kranen.
- De voorbije 2 jaar lag de migratiepiek rond 26-28 februari en dat was al opmerkelijk vroeg, als je weet dat 50 jaar geleden die piek ergens tussen 15 en 20 maart lag. Deze piek blijkt per 4 jaar minstens 1 dag naar voren te schuiven en de laatste 5 jaar lijkt het vooruitschuiven zelfs nog sterk te versnellen. In 2016 lag de piek nog rond 2-3 maart. Dit lijkt een rechtstreeks gevolg van de klimaatopwarming.
- Kraanvogels vormen een koppel voor het leven. Ze zorgen samen voor de jongen, begeleiden ze samen de eerste keer naar de overwinteringsgebieden in het zuiden en leren ze daar zoeken naar voedsel. De voorjaarsmigratie is dan het moment waarbij de meeste koppels de jongen van vorig jaar verlaten en zich terug naar de broedgebieden haasten. Vanaf dan staan die jongen op eigen poten. Vaak zie je jonge vogels (1e jaars) achterblijven, kunnen ze de doortrekkende groep niet volgen of zitten ze helemaal alleen ergens op een veld (een mooi voorbeeld hiervan was de juveniele kraanvogel, waargenomen door o.a. Tom Heijnen bij de Maaijerheide in Bergeijk). De achterop komende groepen op het einde van de migratie pikken deze vogels op waardoor de aantallen jonge vogels daarin vaak hoger liggen. Deze jonge vogels zullen daarna de komende 3 tot 5 jaar in groepen rondzwerven voordat ze paarrijp zijn en op zoek gaan naar een eigen stek.
- Ze leggen 1 tot 2 eieren en beide ouders broeden ongeveer 30-31 dagen.
- Het afgelopen weekend bleek hoe belangrijk de windsituatie is bij de voorjaarstrek van de kranen en hoeveel geluk we gehad hebben!

– o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o – o –

Tijdschriften gratis beschikbaar

136 afleveringen van "Vogels", 140 van "Brabants Landschap" en 243 van "Natura" zijn gratis af te halen bij Gerard Vos in Waalre, 040-2217857.

Verslag reis Nieuw-Zeeland, winter 2019 – 2020

Deel 5: De ontdekking van Nieuw-Zeeland

Marijke van Noort

Ongeveer 1000 jaar geleden: de eerste bewoners

He ao, he ao tea, he ao tea roa! Een wolk, een witte wolk, een lange witte wolk. Deze kreet klonk ruim 1000 jaar geleden in de wateren rond Nieuw-Zeeland, toen de zeelieden van een Maori kano het land ontdekten. In de twintigste eeuw werd Aotearoa als aanduiding voor heel Nieuw Zeeland gebruikt, daarvoor alleen voor het Noordereiland. De uitspraak is niet als het Italiaans, met alle klinkers afzonderlijk, maar wordt meer gegromd: Awterwa. Kia ora Aotearoa (Kjora Awterwa), welkom in Nieuw Zeeland.

De eerste immigranten arriveerden rond 900 na Christus in Nieuw-Zeeland vanaf waarschijnlijk de Gezelschapseilanden in de Stille Oceaan. De behoefte om nieuw land te ontdekken kan voortgekomen zijn uit overbevolking en voedselgebrek of machtsstrijd op de kleine eilanden. Naar schatting rond 1500 voor Christus waren de afgelegen eilanden in de Stille Oceaan vanuit de Indonesische archipel in oostelijke richting gekoloniseerd. De volgorde van vestiging werd bepaald door veiligheid en niet door bereikbaarheid. Er werd tegen de wind ingezeild om de meest veilige terugreis te verzekeren. Daarom werd Nieuw Zeeland, net als Hawaï, pas later bewoond.

De zeevaarders beschikten niet over navigatieapparatuur, zij baseerden zich op de kennis van sterren, zeestromingen en winden, de vogeltrek en de weerschijn van het water op de wolken. Ondiepe zeedelen geven een lichtgroene reflectie. Dat er land bestond in de zuidelijke Stille Oceaan werd waarschijnlijk afgeleid van de trek van de Langstaartkoel (*Eudynamys taitensis*), de Grauwe pijlstormvogel (*Puffinus griseus*) en de Rosse grutto (*Limosa lapponica baueri*).

De eerste vestiging wordt rond 1200 berekend, volgens de overlevering bereikte Kupe NZ rond 950, wordt voor Toi 1150 genoemd en voor de Grote Vloot 1350. Kupe keerde terug naar het thuisland Hawaiki en vertelde hoe het nieuwe land bereikt kon worden. De grote vloot bestond uit zeven legendarische kano's: Aotea, Kurahaupo, Matatua, Tainui, Tokomaru, Te Arawa en Takitimu. Het levensverhaal van elke Maori begint na zijn eigen naam met de naam van de kano waarmee zijn voorvaderen naar NZ zijn gekomen. Whangaparaoa, een klein plaatsje aan de noordoostkant van de Bay of Plenty wordt genoemd als aankomstplaats.

Landingsplaatsen van ontdekkingsreizigers, voor zover bekend: 1: Maori kano's, 2: Abel Tasman, 3. James Cook, 4: du Fresne

Het ging waarschijnlijk om grote dubbelrompkano's met driehoekige zeilen, waarmee enkele tientallen mensen zich kunnen verplaatsen met bagage zoals zaaigoed en voedsel om in het nieuwe thuisland te verbouwen. Er werden knolgewassen meegenomen, zoals Taro, Yam en Kumara (zoete aardappel), Fleskalebas, Papiermoerbei en Koolpalm (*Cordyline australis*). De Maori introduceerden de hond en de rat, mogelijk ook varkens en gevogelte, maar die overleefden niet.

In NZ troffen de nieuw aangekomenen dichte wouden en een uitbundige flora en fauna, waaronder merkwaardige vogels: 11 soorten Moa's, reuzenvogels die tussen 20 en 250 kilo wogen, inlandse zwanen, ganzen en arenden. De kusten waren rijk aan robben, schelp- en schaaldieren en de wateren zaten vol vis. Hoewel de immigranten landbouwers waren, leende het land zich vooral voor jagen, vissen en het verzamelen van voedsel.

1642 - De ongewisse reis van Abel Tasman

De eerste westerlingen die Nieuw Zeeland zagen waren de bemanningsleden van de Heemskerck en de Zeehaan, onder leiding van kapitein-luitenant-ter-zee Abel Tasman (1603 – 1659). Zij bereikten op de zonnige zomerdag van 13 december 1642 de noordelijke punt van het Zuidereiland. Ze hadden een lange zeereis achter de rug: in augustus van datzelfde jaar was Tasman uitgezonden door de VOC raad in Batavia, om het onbekende Zuidland te ontdekken. In die tijd controleerde de VOC het hele gebied vanaf de golf van Bengalen tot en met de Stille oceaan. De Nederlanders brachten alle nieuwe ontdekkingen nauwkeurig in kaart. Algemeen werd aangenomen dat er in de zuidelijke wateren een grote landmassa moest zijn als tegenwicht tegen de noordelijke continenten.

Tasman had al bijna 10 jaar ervaring met het beheer van slecht uitgeruste zeeschepen tijdens lange zeereizen. De bemanning had maandenlang te kampen met beperkte bewegingsruimte, voedselrantsoenen en gebrek aan schoon drinkwater. Scheurbuik kwam veel voor en het gebied waar je naartoe ging was per definitie onbekend, met onbekende gevaren.

Op 18 december probeerden de zeelieden hun anker uit te werpen in Taitapu, Golden Bay, waar ze werden opgemerkt en benaderd door kano's met donkere mannen. Uit het logboek blijkt dat de Maori een oorlogsdans of Haka hebben uitgevoerd en de bemanning bewapende zich. De volgende dag verschenen er 22 kano's met meer krijgers en kwam het letterlijk tot een aanvaring. In de strijd werden drie zeelieden gedood, een vierde raakte gewond. Tasman noemde de plaats van het treffen Moordenaers Baij.

Op basis van de winden vermoede Tasman dat er open zee was tussen het land waar hij was en wat hij kon zien in Noordelijke richting. Vanwege de dringende behoefte aan schoon water wilde hij de kust verder verkennen, maar zijn bemanning weigerde daaraan mee te werken en dus zeilden ze noordwaarts, langs de kust van het Noordereiland in de richting van de Tonga Archipel.

Als de schepen niet zo vijandig waren benaderd en de bemanning de gelegenheid had gekregen de noordkant van het zuidereiland te verkennen, hadden ze zich in het paradijs gewaand. Er heerst hier een aangenaam klimaat, met de meeste zonuren van NZ. Er is overvloedige plantengroei, tegenwoordig is het gebied ten westen van Nelson het tuinbouwgebied van NZ, met grote perzikboomgaarden en er worden druiven verbouwd. Meer oostelijk, in Marlboro, wordt de beroemde NZ sauvignon gemaakt. Topwijn!

Bij het huidige Takaka (nadruk op de eerste lettergreep) is de Te Waikoropupu bron, een Maori heiligdom. Hij produceert een ongelooflijke hoeveelheid zuiver bronwater: 14.000 liter per seconde. Het is de grootste bron in NZ en de grootste koudwaterbron op het zuidelijk halfrond. Via een korte wandeling door de prachtige bush kom er. Het is absoluut verboden het water aan te raken. Tegenwoordig kun je vanaf een vlonder diep in het heldere water kijken, het lijkt een zeer schoon aquarium, met prachtige kleuren, zoals een tropisch koraalrif. Het water van de bron kun je proeven op de "conveniences" plek in Takaka: behalve de openbare toiletten en de toeristeninformatie is hier een kraan die het bronwater levert. Als je het weet kun je al je flessen en jerrycans vullen.

Te Waikoropupu bron, een Maori heiligdom

Het allernoordelijkste puntje van het Zuidereiland lijkt op een kiwi-kop met een lange dunne snavel: Cape Farewell. Hoewel het slechts een duinenrij is die enkele meters boven het water uitsteekt en maar ongeveer 2 km meter breed is, kun je hem bij mooi weer op afstand lokaliseren: er hangt een wolkenstraat precies boven de landtong. Het is een natuur-

reservaat, tegenwoordig alleen met een gids te bezoeken. Wij zijn ter plaatse een stukje doorgereden, via een gravelweg tot Puponga en vandaar zijn we naar de Pillar Point lighthouse geklommen. Doordat we twee dagen eerder een halve marathon hadden gerend, door Buller gorge bij Westport, was de klim een knappe inspanning, maar we werden beloond door fantastisch uitzicht.

Cape Farewell, met wolkenstraat erboven als gevolg van relatief warm zand.

1768 – 1779 De ontdekkingsreizen van Captain James Cook

In juni 2019 vertelt cabaretier, musicus en historicus Diederik van Vleuten bij de publieke omroep een fascinerend verhaal over James Cook. Hoe Cook, sterrenkundige, navigator en cartograaf, opdracht kreeg van de Royal Society om op het pas ontdekte Tahiti de effecten van de Venusovergang voor de zon te bestuderen. Het tijdstip van deze passage was nauwkeurig berekend op 3 juni 1769 en kon bijdragen aan het bepalen van de juiste lengte en breedtegraden. Een dingetje in die tijd, waarbij het noodzakelijk was precies de tijd in het thuisland te weten.

Cook had een militaire opleiding genoten in Whitby, aan de Engelse oostkust ter hoogte van York. Voor de reis had hij de beschikking over de Endeavour, een omgebouwd kolenschip, waarmee hij op 30 juli 1768 uit Londen vertrok.

Een kopie van de Endeavour ligt in de haven van Whitby. In onze moderne ogen is het maar een klein schip, een driemaster met aanzienlijke tuigage. Naast de gewone bemanning en de noodzakelijke bevoorrading voor een lange reis waren er vele wetenschappers aan boord, onder leiding van natuuronderzoeker Joseph Banks: Astronoom Charles Green, botanici Daniel Solander en Hermann Sporing en tekenaar Alexander Buchan.

Kopie van de Endeavour in Whitby, de thuishaven van Cook.

Op Tahiti opende Cook een envelop met een tweede, tot dan toe geheime opdracht: het zoeken naar Terra Australis, dat in het zuiden van de Stille Oceaan zou moeten liggen, oost van Nieuw Zeeland. Cook zeilde zuidwaarts, vond niets, en vervolgens westwaarts, waar hij in de buurt van het huidige Gisborne Nieuw Zeeland bereikte. Gedurende 6 maanden werden het Noorder en Zuider Eiland nauwkeurig in kaart gebracht. Als je de kaart van toen op de huidige kaart van NZ legt, lijkt het noordelijk deel iets oostelijk af te buigen, maar is het verder verrassend nauwkeurig.

Standbeeld in Gisborne van “Little Nick”, de scheepsjongen die vanuit het kraaiennest land ontwaart.

De communicatie tussen de zeevaarders en de lokale bevolking verliep beter dan 120 jaar daarvoor, dankzij de Tahitiaanse hogepriester Tupaia, die vanaf Raíatea was meegevaren. Het Tahitiaans en Maori waren in die tijd onderling verstaanbaar en Tupaia beheerste het Engels voldoende goed. Toch ging het in Gisborne niet goed: tijdens schermutselingen en bedreigingen werden enkele Maori gedood, waar Cook zeer mee in zijn maag zat. Het wordt hem tot

op de dag van vandaag kwalijk genomen. De onderhandelingen over voedsel waren bij voorbaat mislukt, waardoor de omgeving van Gisborne “Bay of Poverty” werd genoemd.

Er werd noordwaarts gezeild, waar ten zuiden van Tokomaru Bay een tweede landing op 20 oktober 1769 wordt vermeld. Gelukkig troffen ze na het omzeilen van het schiereiland betere omstandigheden, dit deel van NZ wordt “Bay of Plenty” genoemd.

Maori kunstwerk in Gisborne, gewijd aan de zee, met waterstroming, een walvisstaart en peddels.

Deze en de volgende ontdekkingsreizen van Cook hebben een schat aan informatie opgeleverd, over de gebruiken van de lokalo’s en over de flora en fauna in en rond de Stille Oceaan. De waarnemingen en tekeningen van Joseph Banks zijn allemaal bewaard gebleven en verzameld in een Florilegium. Dat is bijzonder, want veel documentatie overleefde de reis naar het thuisland niet, ging in vlammen op of eindigde op de bodem van de oceaan.

Ode aan Joseph Banks in Gisborne

Ook de Fransen aasden op nieuwe ontdekkingen en James Cook werd op de hielen gezeten door de ontdekkingsreiziger Jean de Surville, die eind december 1769 Tokerau in zicht kreeg. De Fransman Marc Joseph Marion du Fresne zeilde in april 1772 om de kust van het Noordereiland. De kapitein en 2 bemanningsleden werden vermoord toen ze het verboden water van de baai van Manawaora ontheiligden door er in te vissen. Deze baai is te vinden in de Bay of Islands, helemaal in het noorden van het Noordereiland, iets te oosten van Russell, de eerste hoofdstad van NZ.

De tweede reis van Cook had tot doel het bestaan van het zuidland definitief te bevestigen of te ontkrachten. Hij moest daarvoor nog zuidelijker gaan varen, rond Kaap de Goede Hoop. Bekend is dat hij als eerste de zuidpoolcirkel passeerde en slechts op enkele zeemijlen Antarctica heeft gemist. Eerst voer hij oostwaarts, tot Tonga en later keerde hij terug tot de zuidelijke Atlantische Oceaan, waar hij Zuid Georgia en de zuidelijke Sandwicheilanden ontdekte.

Bijzonder is, dat de overlevingskans op de schepen van Cook relatief groot was. Normaliter overleefde een derde tot de helft van de bemanning zulke lange reizen niet. Cook verloor slechts 4 van de 112 man aan boord, waarvan geen enkele aan scheurbuik. Zuurkool bleek een goede bron van vitamine C.

Standbeeld van James Cook in Whitby.

Een derde reis bracht Cook weer naar de Stille Oceaan, nu om de noordelijke kust van Amerika in kaart te brengen en een noordelijke doorgang te vinden. Cook bereikte de Beringstraat, maar werd op 70 graden NB tegengehouden door het pakijs en voer zuidwaarts. Hawaï en Manuï werden in kaart gebracht. Na verloop van tijd keerde de plaatselijke bevolking zich tegen de ontdekkingsreizigers en werd Cook met

4 bemanningsleden op 14 februari 1779 vermoord bij Kealakekua Bay.

Het lemma over James Cook op Wikipedia is zeker het lezen waard, niet alle details zijn hier vermeld.

Ook de Fransen stuurden hun wetenschappelijke verkenners naar Nieuw Zeeland. De expeditie onder leiding van La Pérouse had het grootste wetenschappelijk team ooit aan boord, voorbereid door de Académie Royale des Sciences en samengesteld uit leden van de Académie, de Société Royale de Médecine en de Jardin du Roi. Zij vertrokken op 1 augustus 1785 vanuit Brest en brachten een groot deel van het noorden van de Stille Oceaan in kaart. Het laatste wat van deze groep gehoord werd, was een brief van La Pérouse, gedateerd februari 1788, verzonden vanuit Australië. Vermoed wordt dat beide schepen van de expeditie schipbreuk hebben geleden bij Vanikoro, behorend tot de Salomonseilanden, gelegen ten noordoosten van Australië. Daar zijn de scheepswrakken terug gevonden.

Bronnen

Fanny Wonu Veys, Leiden University Press 2010: Mana Maori, de kracht van Nieuw Zeelands eerste bewoners.

Wikipedia, lemmae over James Cook, Abel Tasman en Joseph Banks.

De thermometers van het Keelven

Gerard Compiet

Een vroege morgen zo rond begin juni. Ik sta aan de rand van het natuurontwikkelingsproject 'Het Keelven', in Someren. Een prachtige, verstilde ochtend aan een rimpelloos ven. De stilte alleen verbroken door het op geregelde tijden langgerekt, weemoedig en hees weerklinkend 'tsi-tsi-tsi-tsi-tsi-tsièèèèh' van een Geelgors met wijd opengesperde bek. Een morgen die aangenaam koel aanvoelt en je er toe zet de frisse lucht diep in te ademen.

Na enige tijd komt er wat meer leven in de brouwerij. Een paar Scholeksters komen luid roepend overvliegen en scheuren als een stel herriënde kinderen de stilte aan stukken. Als zij na enige tijd tot bedaren zijn gekomen, is het weer even stil als voorheen.

Hier in deze paradijselijke omgeving heb ik best zin in een rondje om de diverse vennen. Als ik een tijdje gelopen heb, is er plots een nieuw geluid. Nieuw voor deze morgen althans. Een typisch geluid ook, want het is een luide, hoge, hinnikende triller. Het gehinnik komt vanaf het water. Inderdaad, daar op de strakke waterspiegel een praktisch staartloze vogel. Een beetje een rond, propperig beest. Een vogel die veelvuldig onder water bivakkeert op jacht naar slakken, visjes, waterinsecten en hun larven. Nu echter meer geïnteresseerd in activiteiten die met het bovenwaterleven, met territorium- en baltsvorming te maken hebben, want ik hoor opnieuw de hinnikende baltsroep.

Na dit dodaarsintermezzo loop ik weer verder om na enige tijd de ronding om het vennencomplex te maken. Ik kom nu over de tegenovergestelde oever terug. Hier heb ik echter de zon pal voor me. Deze heeft de hemel nl. inmiddels al wat hoger beklommen en voorziet me, eigenlijk op een wat al te gulle wijze, van een behoorlijke portie tegenlicht. Ik gelast daarom maar een pauze in.

De morgen vordert nu gestaag, de temperatuur is ronduit aangenaam en nog steeds op de grond gezeten, hoor ik een tijdje later van heel dichtbij een paar keer 'kri-kri-kri'. Daarop kijk ik onderzoekend de vegetatie in, vlak voor me. Die is best te overzien. Kleine plukjes Struikhei afgewisseld met polletjes Trekrus en daar tussenin kale zanderige plekken. Onder tegen de pollen Trekrus zie ik op verschillende plaatsen ronde gaatjes, die evenzovele toegangen tot een holletje vormen. Dit alles overziend is het me duidelijk wie met dit 'kri-kri-kri' zijn visitekaartje afgegeven heeft. Het is nu slechts een kwestie van afwachten, van wachten tot de temperatuur nog iets gestegen is.

En ja hoor, na enige tijd en na wat om me heen kijken betrap ik een voor Nederlandse begrippen vrij fors insect van een dikke twee centimeter, gezeten voor de ingang van een van de holletjes. Het beest is geheel zwart en heeft een vrij ronde kop met een set forse antennes. Het is een Veldkrekel. Het dier zit bewegingsloos totdat ik per ongeluk een onverwachte beweging maak, waarop het zich bliksemsnel omdraait en zijn holletje induikt.

Mijn ogen gaan nu op zoek naar nieuwe exemplaren. Die moeten er ongetwijfeld zitten, want het aanvankelijk schuchtere 'kri-kri-kri' duikt, nu de temperatuur gestaag oploopt, op steeds meer plaatsen de kop op en krijgt ook meer volume. De moeilijkheid is echter dat je het 'gekri' wel hoort, maar dat het niet zo gemakkelijk te lokaliseren is.

Veldkrekel - Foto: Xulescu_g, Creative Commons

Maar na een tijdje heb ik er weer een. Dwars voor zijn behuizing. Bezig met toilet maken. Het beest wrijft met zijn achterpoot over het achterlijf en daarna met de voorpoot over kop en spriet. Deze laatste oogt uiterst fragiel. Het ding lijkt onder de druk van de poot onderhand door te breken, maar dank zij zijn meer dan 30 segmenten is zo'n antenne natuurlijk uiterst buigzaam. Tenslotte gaan de tasters nog een keer over de voorpoten en dan is het karwei geklaard.

En zo speur ik nog enige tijd de polletjes Trekrus af, loer tussen iele grashalmen en toefjes Struikhei. Ik zie nu eens een Veldkrekel zijn behuizing verlaten, soms zelfs achterstevoren, dan er weer zijn toevlucht in nemen. Als je zo enige tijd op het bodemleven gefixeerd bent, merk je tussen de bedrijven door natuurlijk ook ander spul op. Nu eens is dat b.v. een haastige loopkever, dan weer een wegwesp slepend met een buitgemaakte spin.

Maar dan zet een van m'n krekels zijn voorvleugels omhoog en uiteen. Deze zijn wat vliezig en lichtgeel aan de basis. De vleugels worden nu langs elkaar heen bewogen en daar is dan uiteindelijk het kenmerkende kri-kri-kri-getsjirp ten volle uit. Al dat getsjirp is natuurlijk bedoeld om een vrouwtje naar je toe te lokken. Andere mannetjes laten het er overigens ook niet bij zitten. Zij beginnen eveneens te striduleren. Ik zit warempel te midden van een waar krekelkoor en waan me welhaast in het buitenland. M'n mannetje gaat intussen wat verzitten en tsjirpt daarna weer vrolijk verder. Even later zelfs met z'n kop in zijn holletje dat mogelijkerwijze nu als klankkast fungeert.

Uit het bovenstaande moge duidelijk zijn dat bij het oplopen van de temperatuur veldkrekels nadrukkelijker gaan tsjirpen. Voor sommige onderzoekers was deze constatering niet afdoende. Zij wilden de precieze relatie tussen de temperatuur en de tsjirpsnelheid van het beest achterhalen. Welnu, uit dit onderzoek kwam de volgende sleutel naar voren: Tel allereerst het aantal keren 'kri' dat een Veldkrekel in 5 seconden bij mekaar tsjirpt, tel daar 7 bij op en ziedaar de omgevingstemperatuur in graden Celsius.

We mogen best zuinig zijn op de Veldkrekels van het Keelven en de Strabrechtse Heide. Brabant en Limburg vormen het zwaartepunt in de verspreiding van de Nederlandse populatie. Daarbuiten zijn er nog wat dieren op de Zuid-Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug en dat is het dan grotendeels voor wat ons land betreft. Jammerlijk zijn veel geschikte krekelbiotopen in de loop der jaren te zeer versnipperd geraakt, waardoor populaties gemakkelijk konden uitsterven. Herkolonisatie komt daarbij weinig voor omdat de beesten niet kunnen vliegen. Daarnaast komt hun biotoop, d.w.z. droge heide en stuifzandachtig terrein, tengevolge van vermesting en vergrassing steeds minder voor.

De voormiddag is inmiddels ruimschoots verstreken. Ik maak m'n rondje om de vennen, dat ik me vanmorgen voorgenomen had, verder af. Boven me daalt nog een boompieper op stijve vleugels naar beneden, intussen zijn kanarieachtige trillers kwistig rondstrooiend. De vogel laat daarmee alle veldkrekelgeluiden van wat verder weg verstommen. Maar ja, die heb ik deze morgen genoeg kunnen beluisteren.

Uit de historie van de Venkraai - Aflevering 18 (1960)

Jelle Schuurmans

In de convo van november-december 1960 werd weer een "oriëntatietocht" aangekondigd. In de convo's voor het eerst genoemd in 1954 was die toen al een traditie.

(Opmerking van de redactie: Simon De Waard, die een lezing gaf op 9 november 1960, was bekend door zijn natuurfilms uit de jaren veertig en vijftig. Vooral door die over het legendarische natuurmonument “De Beer” dat aan het eind van de jaren vijftig verloren ging door de aanleg van Europoort.

Bewaard gebleven foto- en filmmateriaal van De Waard is gedigitaliseerd en in het bezit van Museum Beeld en Geluid in Hilversum).

KONINKLIJKE NEDERLANDSE NATUURHISTORISCHE VERENIGING.
afdeling Eindhoven.
Administratie: H.Lubben-Westra, Boerhaavelaan 30, tel.12168.

PROGRAMMA VOOR NOVEMBER EN DECEMBER. 1960

Woensdag 9 nov. Lezing met film en dia's over de Hoge Tatra door Simon de Waard. Aanvang 20.00 uur in Hotel Bristol, ingang Vestdijk 7, waar ook de fietsenstalling is.
Deze lezing wordt gehouden in samenwerking met de B.N.A.(Bond Nederlandse Architecten) en de personeelsvereniging van de Landbouwvoorlichtingsdienst.

Zondag 13 nov. Dag-excursie naar de Biesbos o.l.v. de heer H.Oversteegen. Vertrek 8.00 uur vanaf de Markt met particuliere auto's. Opgave gewenst bij mevr. H.Lubben-Westra tot uiterlijk 10 nov. Voor kinderen is deze excursie beslist te zwaar! Laarzen en warme kleding meenemen.
Op deze excursie kunt U grote aantallen watervogels verwachten, zoals ganzen, zwanen en veel soorten eenden. Bij te slecht weer wordt een ander excursie-terrein opgezocht, bv het Mastbos bij Breda.
Terug ong. 17.00 uur.

Zaterdag 19 nov. Vertegenwoordigende vergadering van onze vereniging in de nieuwe zaal van het N.V.huis te Utrecht, Oude gracht T.Z. 245. Aanvang 15.00 uur precies.

Zondag 20 nov. De traditionele oriëntatietocht, ditmaal verzorgd door mej.H.Cox en de heer W.Oversteegen. Vertrek met onbekende bestemming per "boevenwagen" om 13.30 uur vanaf het 18 sept.plein, tegenover C.en A. Dat deze tocht iets zeer bijzonders beloofd te worden, is aan vele leden genoegzaam bekend; hen, die nog nooit meegeweest zijn, kunnen we alleen maar aanraden beslist mee te gaan.

Zondag 11 dec. Excursie naar de Leubeek o.l.v. de heer G.Zwanenburg. Vertrek om 9.00 uur vanaf de Markt. Opgave gewenst voor verdeling over de particuliere auto's bij de administratrice. Terug ong. 16.30 uur. Deze winterwandeling in dit beken-gebied is landschappelijk buitengewoon mooi en juist in deze tijd is het interessant om de wintervogels te bekijken; de plantenliefhebbers kunnen nu beginnen de mosflora in hun programma voor de komende periode op te nemen.

Woensdag 14 dec. Filmavond verzorgd door de heer B.van Noordwijk te Helmond. Deze gelegenheid wordt U geboden, het 15-jarig bestaan van onze afdeling te gedenken! De films gaan over N.J.N.kampen, de N.J.N.zelf zal dan ook present zijn. In de pauzes tussen de films zullen gramofoonplaten met vogelgeluiden gedraaid worden. Aanvang 20.00 uur precies in een zaaltje van het oude Gymnasium Augustinianum. Ingang aan de Kanaalstraat.

Nesten

Achilles Cools

Langs iedere Afrikaanse rivier of moeras kom je ze tegen. Gigantische bolvormige bouwsels. De eerste keer dat ik het zag vroeg ik me af: wie legt zulke takkenhopen aan? Je zou een reus van een vogel verwachten. Niets van! De architect van deze burchten is een vaalbruine waadvogel van nog geen halve kilo: de hamerkop. Hij bouwt grote koepelvormige nesten, bouwsels die een opvallende rol spelen in het Afrikaanse landschap. Man en vrouw zijn uiterlijk gelijk. Ze hebben zware poten met een kammetje aan de middenteen, gedeeltelijke zwemvliezen, en een kop als een bankhamer. Nog andere vreemde koppen zitten er in de familie: de schoenbekooievaar is nauw verwant.

Op het eerste zicht lijken die nesten grote rommelige takkenhopen, willekeurig gedumpt in de vork van een boom. Toch zijn het stevige bouwsels van takken waarop riet, gras en modder bijeengehouden wordt. Tienduizend twijgen en takken. De eerste takken van de koepel zijn diagonaal in de hoeken gestoken.
De man hamerkop zorgt voor het grove werk. Zij legt zich toe op het pleisterwerk. Met modder bedekt ze de vloer en de wanden, ze smeert de dakbedekking dik. Die kleilaag zorgt voor isolatie en maakt het nest waterdicht en ontoegankelijk voor predators. De enige ingang is goed verborgen aan de zijkant en leidt naar een lange met richels ondersteunde tunnel. Binnenin is een grote stevige nestkamer.

Het nest wordt jarenlang gebruikt en telkens opgeknapt. Steeds wordt materiaal toegevoegd totdat het zo'n twee meter breed en hoog is. Het is meer een lemen boomhut dan een vogelnestje. Vaak groot genoeg voor een mens om op te zitten. Soms is de buitenkant versierd met felgekleurde objecten, plastic afval dat in Afrika overal te vinden is.

In zes weken leggen ze het kunstwerk aan. Als het voltooid is, beginnen ze aan een volgend nest. Ze zijn nooit uitgebouwd. Hun bouwijver kent geen einde. Deze compulsieve nestbouwers leggen per jaar wel drie tot vijf nesten aan. Uiteindelijk zullen ze er een uit kiezen om in te broeden. Deze vogel met de naam van een werktuig is echt een verwoed klusser. De bouwmarkt zou de hamerkop in zijn logo kunnen dragen. Hij is dol op inrichten. Al houdt hij er een excentrieke smaak op na. Zijn materialen zijn nogal ongebruikelijk. Naast takken, riet, modder en grassen, werkt hij ook met botten, slangenhuiden, plastic, en allerlei afval. Hij recycleert alles tot bouwmateriaal. In een omgevallen nest in Zimbabwe werden onder andere een kam, zes fietsbanden, een kapot cassettebandje en een onderbroek gevonden.

Hamerkoppen zijn frappante vogels als het op nestelen aankomt. Ze leggen de nesten aan in elkaars buurt zodat het kolonies lijken. Bijna net zo opmerkelijk is hun mysterieuze cirkeldans. Over het algemeen leven hamerkoppen in paartjes, soms verzamelen ze zich in groepen van zo'n tien vogels, om in cirkels achter elkaar aan te dansen. Ze strekken de vleugels, zetten hun kuif op, buigen en slaken luide kekkende kreten. Soms springt er een op de rug van de ander, als een soort schijnparing. Dat hoeft niet eens zijn partner te zijn. De echte paring vindt plaats bovenop het eigen nest, enkel en alleen daar.

Overal waar we de hamerkop tegenkomen valt hij onmiskenbaar op met zijn hamerprofiel. Hij is hoegenaamd niet zeldzaam, zelfs algemeen te noemen. Zijn geluk is dat de Afrikanen hem met rust laten. In vele landen wordt alles wat vliegt en eetbaar is meteen neergehaald. De hamerkop laten ze doen, men is er bang van. Hij wordt gezien als ongeluksbode en als 'bliksemvogel'. Kom je aan zijn huis, dan zal de bliksem jou treffen. Wraak is onverstandig, een hamerkop doden wordt niet eens overwogen. Rampspoed voor degene die hem kwaad doet. Zijn voortbestaan is welhaast gegarandeerd.

De Afrikanen durven nauwelijks kijken naar een hamerkop. Ze zullen nooit een boom omhakken als er een nest in staat van deze onheilsvogels. Daarom bouwen de hamerkoppen er lustig op los. Tot vlak tegen de dorpen vind je hun nesten. Elegante bouwsels die heel lang meegaan.

Bij de meeste vogels heeft een nest slechts een korte tijd nut. Na het broedseizoen blijft het nog even zitten, al vlug is het een 'oud nest'. Het heeft enkel gediend als plek voor de eieren en als veilige thuis voor de jongen. Toch zijn er kunstwerkjes bij, van die nestjes die je bekoren, zo fijn. Vogels hebben daar niet eens gereedschap voor nodig. Zonder poten te gebruiken, alleen die snavel, daar bouwen ze behendig mee. Wij kunnen niet eens met één hand een sandwich prepareren. Om hun interieur vorm te geven gebruiken vogels ook hun ronde buik, zo krijgen ze een kommetje waar geen eieren uit rollen. Ze hoeven het niet te leren, het is hun genetisch aangeboren, ze doen het met het grootste gemak.

Onder de gewervelde dieren behoren vogels tot de uitstekende bouwers. Waarom niet onze naaste verwanten, de zoogdieren? Slechts weinigen maken een nest. Wij wel, mensen bouwen de hele wereld vol, maar de andere apen? Het nest van een chimpansee stelt niet veel voor, en is slechts een beetje bouwsel dat meteen uiteenvalt na het slapen. Wij mensen zijn ingenieuze bouwers, van een Vlaming wordt gezegd dat hij geboren is met een baksteen in de maag. Maar wie heeft ooit een nest gebouwd zoals een vogel? Bij mij begon dat toen ik nog jong was. Afgekeken van een vogel, begon ik er aan, omdat ik dat ook een keer wou proberen. Ik weet niet meer wie het gezegd heeft, waarschijnlijk een schrijver, die blufte dat je pas een echte man werd, als je een boek had geschreven en een kind verwekt. Ik wil daar nog een derde reden aan toevoegen. Je moet ook een nest kunnen maken als een vogel! Een schilderij van een nest is niet zo moeilijk, dat heb ik tientallen keren gemaakt. Maar een nest in elkaar knutselen op mensenmaat, heb ik ook meermaals geprobeerd. Aanvankelijk deed ik het alleen, daarna bouwde ik ook samen met Brénine.

Brenine zat in de knot van een wilg, tussen vier takken, op een platformpje waarop ze kon beginnen. Ze nam het nestmateriaal aan dat ik gaf. Dan nestelde ze de randen rondom beetje bij beetje omhoog, draaide en duwde als een vogel takken en strooisel op zijn plaats, tot alles zich voegde en lekker zat. Ik reikte net tot aan het bouwsel, zodat ze het materiaal aan kon nemen. De buitenkant kon ik zelf fatsoeneren.

Het vlechtwerk kreeg stilaan gestalte toen Brenine aan de kap begon. Minder en minder zag je haar zitten, tot ze enkel een kleine opening overhield: het vlieggat. Ze zat helemaal ingekapseld. Met een glimlach keek ze door het gat als een tevreden vogel op het nest. Zonder hulp kon ze er niet meer uit. Als een kruipdier wrong ze zich door het smalle gat naar buiten, waarna ik haar op mijn schouders pakte. Een kleine afwerking aan de buitenkant en het bolwerk was helemaal af. Een betamelijk kunstwerk, het leek een reuzen winterkoningnest: een overdekseltje. ‘Overdekseltjes’ zijn de nesten van winterkoning, staartmees, fitis en tjiftjaf. In die nestjes liggen meestal veel eitjes, tot wel dertien soms. Daarom noemde men deze vogeltjes in de volksmond soms ook ‘paternosterbolletjes’.

Ons overdekseltje was helemaal naar onze maat. Op het terrein Daelhoxent in het Limburgse Overpelt hadden we nog meer nesten gemaakt, allemaal op mensenmaat. Het tentoonstellingsparkoers was groot. Her en der als afwisseling met mijn bronzen beelden knutselden we biodynamische installaties in elkaar. Op de rivier de Dommel legden we een drijvend reuzennest, met daarin plaasteren eieren, een kinderhoofd groot. Blinkend als porselein en gemaakt met een opgeblazen ballon. Alle kunstwerken hadden een natuurlijk decor. Medaillons van Brenine aan een boom, een silhouet van aan elkaar gelijmde schoenen, en opstaande portretten in het gras. Op de dijken nog enkele reuzennesten.

Het reuze winterkoningnest had ons het meest plezier verschaft. Ook al lagen daar geen eieren in. Een echte winterkoning bouwt er altijd op los voor hij een vrouwtje zoekt. Doet hij dat niet, dan zal geen enkele vrouw hem een blik waardig achten. Wanneer er een winterkoningvrouw verschijnt, biedt hij de toekomstige partner kant en klare nesten aan. Hij leidt ze rond langs zijn liefdestentjes. Drie tot vier goed afgewerkte mosnesten die stevig bevestigd zijn en waaruit zij kan kiezen. Dan nodigt hij haar enthousiast uit binnen te komen en laat de afwerking zien. Zij inspecteert, kiest een nest, en neemt het mannetje er op de koop toe bij. Daarna vult zij het op met dons en zachte veertjes, want dat doet een mannetje niet.

Een dergelijk nest kan overal opgehangen zijn, als er maar een houvast is waar hij kan beginnen. Tussen de klimop, onder de wortel van een omgewaaide boom, in de heg of een dichte struik, of tussen de balken van een schuur. Ook onder een fietszadel, tussen de bezems, in het tuingerief, in een opgerold touw. Er moet vooral een goede aanvliegroute zijn, en een aantrekkelijk uitzicht. Zo zag ik foto's van een winterkoningnest in de uitgerafelde buik van een vogelverschrikker die in de erwten stond, en een ander speelnest in het karkas van een opgehangen kraaienlijk op het zaaiveld. Een winterkoning heeft overal oog voor. In ons werkhuisje hing een afgezette werkbroek die opnieuw een kans kreeg om een nieuw leven te beginnen. In de gulp van de tuinbroek gebeurde iets hartverwarmends. Het winterkoninkje had er een nest in gebouwd en het vrouwtje vloog in en uit. Een handvol eitjes had ze er te verbergen! Na een paar weken honkvast broeden kwamen er jonge vogeltjes kijken.

Winterkoningmannen zijn echte bouwers, alleen in de winter niet, dan heeft hij andere noodzakelijke bezigheden. Van maart tot in augustus is hij aan de lopende band actief met allerlei geschikt materiaal en maakt hij slaapnesten, speelnesten, kraamnesten en pronknesten. De kunst van de nestbouw is een doel op zich, een drang, een gewoonte. In een jaar kan hij wel een dozijn nesten bouwen. Tussendoor zingt hij een aardig riedeltje dat iets verteld over de

kwaliteit van zo'n man. De grote variatie in het lied maakt niet alleen indruk op vrouwtjes, ook op concurrerende mannetjes. Als koning winter in het land komt leggen veel winterkoningen het loodje. Buiten het broedseizoen hippen ze onopvallend onder en tussen het gewas op zoek naar dagelijkse kost. Dan moeten ze iedere dag een kwart van hun lichaamsgewicht eten om te overleven. Dan leven ze het liefst alleen, bij erg koud winterweer zoeken ze elkaar weer op. Ze zijn wel eens met tientallen gevonden tegen elkaar aangedrukt in een enkele nestkast of in een eigen speelnest. Een winterkoningnest op een droge plaats blijft lang zitten, ze kunnen het een hele tijd gebruiken. Meestal gaan ze een paar jaar mee, daarna is het voor de muizen of voor hommels.

Ons overdekseltje op de tentoonstelling in Daelhoxent heeft de wind ook lang overleefd. Zeker drie jaar. Toch lang genoeg voor een probeersel van beginnelingen. Het was bedoeld als pronknest, als installatie voor de tentoonstelling in de open lucht. Er werd niet eens in gebroed. Een echt kraamnest heb ik eigenlijk nooit gemaakt. Alleen een speelnest en een slaapnest, een thuisnest, dat ik nog dagelijks deel met mijn nestmaatje.

Ieder jaar is er bij mij die drang om weer eens een nest te bouwen. Vandaag wil ik het nog eens overdoen. Ik haal de hakbijl en sprokkel eikentakken bij elkaar in allerlei vormen. Dan monteer ik een frame, kruis enkele dikke twijgen stevig in elkaar en begin te vlechten. Het wordt een groot nest, waar ik zelf helemaal in kan. Met de blote hand sjor en trek ik de takken aan. Als een vogel flans ik er ijverig op los, net zo lang tot er iets ontstaat wat voegt en lekker zit. Het is een aards gebeuren, een oerverrichting. Het gaat om het levensbeginsel, om het levende materiaal en om de vorm die bepaalt hoe de vorm hoort te zijn. Ik trek tak na tak in het nest en volg iedere knoop. Ik wil ervaren wat een vogel ervaart. Het is de taal van een andere realiteit, van een wereld van vogels en planten.

Met nesteling in de hand probeer ik ook de dood terug te dringen die, via de onttovering, het leven is binnengeslopen. Natuurlijk zullen ook deze takken ontbinden, zal het allemaal vergaan. Voor het organische leven wordt het proces overheerst door de dood, de afbraak, de verwering, de ontbinding. Het leven probeert zich te handhaven. In het nest zijn beide in precies de juiste spanning met elkaar verbonden en heffen de richtingen elkaar op.

Vanuit het nest schep ik een zelfbeeld waarmee ik naar de buitenwereld kijk. Een nest roept alles op om jaloers op te zijn. Het doet denken aan nestwarmte en gezelligheid, ook aan extreme vakkundigheid, ijver en zorg. Van het nest wordt verwacht dat het perfect is, doeltreffend en kunstzinnig, ingenieus in constructie en tegelijk van een verbluffende eenvoud. Gebouwd door gevleugelde wezens met kleine hersens en grote verlangens. Alsof het nest van de natuur zelf was.

Een vogelnest blijft me al mijn hele leven verbazen. Een nest verwondert mensen al eeuwen. De oudste Nederlandse zin ooit gevonden ging al over nesten: *Hebben olla vogala nesten hagunnan, hinase hic enda thu. Uuat unbidan uue nu?* Deze licht verwijtende liefdesverklaring van een elfde-eeuwse schrijver - 'Alle vogels zijn nestjes begonnen, behalve jij en ik. Waar wachten we nog op?' - is altijd een mysterie gebleven. Wie schreef het? Wie kreeg het? Het ontsluierde in elk geval èèn ding: 'een nestje bouwen' was al in de elfde eeuw een begrip.

Een nest maken is als het bezeten zoeken in een kunstwerk. Als het in een eigen taal weergeven van wat je hebt overgenomen van vogels, bomen, dromen, van je eigen lichaam en van de onzichtbare wereld, van seks, dood en liefde. Want een mens is als een dier dat een nest maakt, een zacht leger nodig heeft, en daarin het liefst niet alleen blijft. Ook al is er geen zekerheid voor altijd en voortdurend. We weten wat we verlangen en als we het hebben, willen we, ongedurig als we zijn, weer het andere. Waren we maar simpele vogels die zonder veel vragen door de dagen kunnen vliegen.